

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZETÉNEK
KUTATÁSI JELENTÉSEI

36.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET

Igazgató:

Monigl István

ISSN 0236-736X

Sorozatszerkesztő:

Csernák Józsefné

Írta:

Dr. Fóti János

Lektorálta:

Munkácsy Ferenc

A MAGYAR NÉPESSÉG GAZDASÁGI AKTIVITÁSÁNAK TÁVLATI ALAKULÁSA

Készült a Ts-3/3 „Népesedési kutatások”
OKKFT kutatási alprogrammal együttműködésben.

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
BEVEZETÉS	7
I. A MAGYAR NÉPESSÉG GAZDASÁGI AKTIVITÁSÁNAK ALAKULÁSA A MÚLTBAN	11
1. A gazdasági aktivitás alakulásának általános áttekintése	11
2. A gazdasági aktivitás nemenkénti és korcsoportok szerinti alakulása	17
3. A munkavállalási korú népesség gazdasági aktivitása	22
4. Az idős népesség foglalkoztatásának problémái	25
5. Összefoglaló áttekintés	27
II. A GAZDASÁGI AKTIVITÁS ELŐRESZÁMÍTÁSÁNAK FELTÉTELRENDSZERE	29
III. A NÉPESSÉG GAZDASÁGI AKTIVITÁSÁNAK ELŐRESZÁMÍTÁSA	39
1. Módszertani megjegyzések	39
2. A prognosztizált folyamatok jellemzése	43
3. A számítások változatai, a főbb eredmények áttekintése	46
4. Az egyes változatok alapján levonható fontosabb következtetések	53
5. Összefoglalás	58
TÁBLÁZATOK	61

BEVEZETÉS

A népességprognózis összeállításának egyik fontos célja, hogy hozzásegítsen a jövőbeni munkaerő-állomány előrejelzéséhez. A társadalompolitikai és gazdaságpolitikai célkitűzések meghatározásakor fontos kiindulópont, hogy milyen lesz a gazdaságilag aktívak és inaktívak aránya, a munkaerő-forrás korösszetétele, a munkába lépők és onnan kiválók számának egymáshoz viszonyított aránya. Ezért a népességprognózisra épülő ún. származtatott részprognózisok között a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet kutatási programjának megfelelően 1988-ban elkészült a munkaerő-kínálatra vonatkozó előrejelzés is.

A munkaerő-kínálat előrejelzése két különböző "keménységű" részelemből áll. Az egyik a népességprognózis, melynek eredményei képezik a foglalkoztatási előrebecslés inputját. A népesség várható korösszetétele azonban bármilyen fontos szempont is akkor, amikor a potenciálisan rendelkezésre álló munkaerő-mennyiséget körvonalazzuk, önmagában természetesen nem elegendő. Ki kell egészíteni ezt az információt egy olyan becsléssel, amely arra irányul, hogy meghatározzuk: az egyes korcsoportokon belül milyen arányban szerepelnek azok, akik ténylegesen munkát kívánnak vállalni. Ezt célozza a korcsoportos gazdasági ráták kialakítása.

Az elmúlt időszakban alapvetően megváltozott a munkaerőpiac jellege. Míg korábban a munkaerő hiánya volt jellemző, vagyis a munkaerő-kínálat azonos volt a tényleges felhasználással (hiszen lényegében nem érvényesült keresleti korlát), addig napjainkra sokkal differenciáltabb munkaerő-helyzet alakult ki. A jövőt illetően is a hiány és felesleg egyidejű jelenlétére kell számítanunk. Ebben a szituációban már nem követhető a gazdasági aktivitási prognózisok korábbi "kényelmes" gyakorlata. Tudomásul kell venni, hogy a munkaerő-kínálat előrejelzése nem eredményezi automatikusan az aktív keresők várható létszámának megállapítását is.

Kétségtelen, hogy növelné az előrejelzés aktualitását, ha nemcsak a kínálatról, hanem egyúttal a kínálat felhasználásáról, s a várható munkanélküliségről is becsléssel szolgálna. Ahhoz azonban, hogy a kínálatot a munkaerő-keresletet is egybevethessük egy nagyszabású és a gazdaságdemográfia témaköreitől messze eső, makroszintű nemzetgazdasági modellezési munkát kellene elvégezni, amelyre a népesedési kutatások keretében nincs lehetőség. A nemzetközi gyakorlatban nem is szokásos, hogy hosszabb távra előre a nemzeti jövedelem, a termelés, a műszaki fejlesztés, a munkaigényesség mutatóit olyan részletezettséggel prognosztizálnák, hogy azok a kínálat részletes előrejelzésével egybevet-

hetők lennének. Ahol készül ilyen egybevetés, ott ez csak rövid időszakra, a gazdasági konjunktúra belátható időtávjára történik meg. Nem kell különösebben taglalni, hogy egy ilyen típusú munka jelenleg hazánkban milyen objektív nehézségekbe ütközne.

A munkaerő-felhasználás és elsősorban annak ágazati, foglalkozási összetételének előrejelzésére a nemzetközi gyakorlatban általában nem a makrogazdasági folyamatokból kiinduló, hanem döntően hosszú távú adatsorokra alapuló trend-módszerekkel történik. Az erre irányuló hazai munkát két tényező hátráltatja. Egyrészt - szemben a részletes népmozgalmi statisztikával - a foglalkozási statisztika, beleértve a gazdasági aktivitás megfigyelését is, sajnos nem ad elegendő alapot egy igényes, részletes előrejelzéshez. Másrészt a munkaerő-tervezéssel foglalkozó hivatali apparátusok az elmúlt időszakban gyakorlatilag leépültek.

A gazdaságdemográfiai kutatási alprogram keretében kidolgozott gazdasági aktivitási prognózis tehát fontos adalék a távlati foglalkoztatáspolitikai kialakításához, de közreadásakor egyúttal fel kell hívnunk a figyelmet, hogy egyelőre rövid távon elháríthatatlannak tűnő nehézségek miatt ezt az első lépést nem valószínű, hogy más, hasonló lépések követhetik a foglalkoztatás jövőbeni folyamatainak felderítésében. Ahhoz, hogy ezen a területen megfelelő előrehaladás történhessen egyrészt átfogóan felül kell vizsgálni és a jelen követelményeihez kell igazítani a munkaügyi statisztika rendszerét, másrészt az illetékes kormányhivatalokban (újra) létre kell hozni azokat a személyi feltételeket, amelyek biztosítják, hogy a foglalkoztatás jellemzői megfelelő igényességgel prognosztizálhatók, s e prognózisok eredményei a gazdaságpolitikai, foglalkoztatáspolitikai koncepciókban felhasználhatók legyenek.

Az a tanulmány, amelyet az Olvasó e kiadványban olvashat, a munkaerő-forrás mozgalmasságát, ellentmondásokkal, drámai változásokkal teli jövőbeni alakulásáról tájékoztat. Ahhoz, hogy helyesen értelmezzük e jelzéseket, tartózkodni kell a felületes általánosításoktól, elhamarkodott, leegyszerűsített ítéletektől. A vizsgált időszak elején ugyanis - szemben a népességszám csökkenésével - a munkaképes korú népesség, az újonnan munkába állók számában egy átmeneti hullámhegy alakul ki. Tekintve, hogy ez a hullámhegy a munkaerő iránti kereslet mindezideig szokatlan mérséklődésével egyidejűleg érvényesül, a foglalkoztatáspolitikai szemléletére - mint ahogy már ma is tapasztalhatjuk - csak a munkanélküliség elkerülését szorgalmazó egyoldalú szemlélet jellemző.

Pedig a kínálat átmeneti bősége hamar megszűnik, s megindul egy olyan csökkenés, amely feltartóztatatlannak, s egyes periódusokban igen gyorsnak tűnik. Egyúttal jelentősen romlik a munkaerő-forrás korösszetétele is. Ezek a jelenségek számunkra teljesen szokatlanok, s nyilvánvaló, hogy kezelésükre időben meg kell kezdeni a felkészülést. Ez a felismerés ma még nem jelenik meg az illetékesek szemléletében. A munkaerőkínálati prognózis e hosszabb távú, differenciált megközelítésmód szükségességére hívja fel a figyelmet.

Budapest, 1989. november

Dr. Munkácsy Ferenc

I. A MAGYAR NÉPESSÉG GAZDASÁGI AKTIVITÁSÁNAK ALAKULÁSA A MÚLTBAN

A magyar népesség gazdasági aktivitásának hosszú távú alakulása változó tényezők bonyolult, különböző irányú és intenzitású hatását tükrözi. E tényezők hatásának vizsgálatához a kiinduló alapot a három fő gazdasági aktivitási csoport (aktív keresők, inaktív keresők, eltartottak) közötti arányeltolódások jelentik.

A rendelkezésre álló összehasonlítható adatok lehetővé teszik, hogy ezeket az arányokat egészen a XX. század kezdetéig visszamenőleg figyelemmel kíséressük. Az adatok forrását az általában tíz évenként ismétlődő népszámlálások, az utóbbi időszakra vonatkozóan pedig részben a továbbvezetett népesség, a folyamatos munkaerő-statisztika (munkaerőmérlegek) és az 1984. évi mikrocenzus alkották. A felszabadulás előtti népszámlálások eredményei is a jelenlegi fogalmaknak megfelelő, a mostani országterületre átszámított értékekkel szerepelnek.

1. A gazdasági aktivitás alakulásának általános áttekintése

A gazdasági aktivitás alakulásának értékelésénél eleve figyelembe kell venni, hogy a vizsgált időszakban két világháború zajlott le, emellett mélyreható gazdasági és társadalmi változások mentek végbe, amelyek a népesség összetételét a gazdasági aktivitás egyes jellemzői tekintetében is befolyásolták.

1. A gazdasági aktivitás alakulása százalékban
1900-1988¹

Év	Népesség	Aktív	Inaktív	Eltartott
		k e r e s ő		
1900	100,0	41,4	1,1	57,5
1910	100,0	40,1	1,2	58,7
1920	100,0	44,6	1,3	54,1
1930	100,0	43,0	2,0	55,0
1941	100,0	45,1	2,2	52,7
1949	100,0	44,4	2,8	52,8
1960	100,0	47,8	4,4	47,8
1970	100,0	48,3	13,5	38,2
1975	100,0	48,5	17,5	34,0
1977	100,0	47,8	18,2	34,0
1980	100,0	47,3	20,6	32,1
1981	100,0	46,8	21,0	32,2
1982	100,0	46,7	21,3	32,0
1983	100,0	46,4	22,0	31,6
1984	100,0	46,3	22,4	31,3
1985	100,0	46,1	22,9	31,0
1986	100,0	46,0	23,3	30,7
1987	100,0	46,0	23,7	30,3
1988	100,0	45,7	24,2	30,1

¹1970-ig a népszámlálások, a továbbiakban a folyamatos statisztika adatai.

A táblából kitűnik, hogy a keresők együttes aránya (ide értve mind az aktív, mind az inaktív keresőket) a vizsgált periódus legnagyobb részében növekvő tendenciát mutatott. Ez a növekedési folyamat különösen a felszabadulást követően bontakozott ki, és egészen az 1970-es évekig erőteljes ütemben folytatódott. Az alaptendencia az 1980-as években sem módosult, de a fejlődési ütem a korábbi évtizedekhez képest lelassult.

A XX. század elején a magyar népesség túlnyomó része - közel háromötöde - nem rendelkezett semmiféle kimutatható rendszeres keresettel, vagyis eltartott volt. Jellemző, hogy az eltartottak még 1949-ben is a lakosság többségét (53%) alkották. 1960-ra azonban megfordult az arány, és a keresők hányada a további emelkedés eredményeként jelenleg már megközelíti a 70%-ot.

A keresők körén belül az inaktív keresők aránya a vizsgált időszak egészét tekintve különösen dinamikus növekedett. E kategória részesedése a népességen belül az utolsó években mintegy 20-szor akkora volt, mint a század elején.

A századforduló idején és azt követően is még huzamosabb ideig a munkavállalóknak csak egészen szűk rétegébe tartozók - általában az állami és megyei, illetve városi igazgatásban, a MÁV-nál és a Postánál alkalmazottak - rendelkeztek nyugdíjjogosultsággal. Érthető tehát, hogy századunk első évtizedében az inaktív keresők hányada az 1%-ot alig haladta meg. A társadalombiztosítás rendszerének kiépítése, és ezzel együtt a nyugdíjra jogosultak körének bővülése az 1920-as, 30-as években indult meg. Ez azonban természetesen csak bizonyos eltolódással tükröződött az inaktív keresők arányának emelkedésében. Érthető tehát, hogy az inaktív keresők részesedése még 1949-ben sem érte el a 3%-ot.

A fejlődés az 1950-es években meggyorsult, a lényeges, nagyságrendi jelentőségű változás azonban az 1960-1970 közötti évtizedben következett be, amikor az inaktív keresők rétege több mint háromszorosára növekedett. Ennek fő oka az volt, hogy az évtized elejétől a mezőgazdaság szocialista átszervezésének eredményeként a társadalombiztosítás rendszere már csaknem a teljes lakosságot átfogta. A korábban önállóként aktívnek minősülő idős mezőgazdasági dolgozók termelészövetkezeti tagként jogot szereztek a megfelelő ellátásra, és ily módon gazdaságilag inaktívvá váltak. (A nyugdíjkorhatárt ugyan a mezőgazdasági termelészövetkezeti tagok esetében elérte férfiaknál 65, nőknél 60 évben alapították meg, tehát 5 évvel magasabban az általánosan érvényes korhatárnál.)

Az 1960-as évek vége felé az inaktív keresők csoportját a gyermekgondozási segélyezés rendszerének bevezetése is növelte, minthogy a segélyt igénybevevő anyák munkaviszonya szünetel, és annak időtartamára gazdaságilag inaktívnak minősülnek. Az inaktív keresők aránya az 1970-es években is jelentősen, 7 százalékponttal, 1980 óta mérsékeltebben, 3 százalékponttal növekedett. (Éves átlagban az 1980-as évek növekedése valamivel több mint fele volt az 1970-1980 közötti átlagnak.) Az 1970-es évtized második felében a mezőgazdasági termelészövetkezeti tagok nyugdíjkorhatárát fokozatosan 60, illetve 55 évre szállították le. A korhatár ily módon egységes lett, de ez az intézkedés természetesen a nyugdíjasok számának korábbi növekedését idézte elő. Hasonló irányban hatott a korengedményes nyugdíjazás kiterjesztése, és a rokkantsági nyugdíjban részesülők állományának folyamatos gyarapodása. Az utóbbi évtizedekben a gazdaságilag inaktívak arányát növelő állandó tényezőként jelentkezett, hogy a 60 éves kort elérő férfiak, illetve az 55 éves kort elérő nők egyre nagyobb hányada ténylegesen élt a nyugdíjazás lehetőségével, és nem kívánta aktív kereső tevékenységét a korhatáron túl folytatni. (Az időskorúak inkább a nyugdíj mellett vállaltak munkát.)

A népesség demográfiai struktúrájának az időskorúak felé való eltolódása természetesen olyan faktor, mely az egész vizsgált időszakban egyúttal a gazdaságilag inaktívak körének bővülését is jelentette. Figyelembe kell venni ugyanis, hogy a századfordulón a népességnek 9%-a, 1949-ben 14%-a, az elmúlt évben pedig már 22%-a tartozott a nyugdíjaskorúak csoportjába. A század első évtizedében, amikor a nyugdíjjogosultság - az említettek értelmében - még igen szűk körre terjedt ki, a korösszetétel hatása az inaktív keresők százalékában kifejezett arányára mérsékelt volt. Az utóbbi évtizedekben azonban - a többi ismertetett tényezővel kombinálódva - a növekedés lényeges tényezőjét jelentette. (Az 1949. évi korösszetétel mellett az inaktív keresők jelenlegi aránya mintegy 9 százalékponttal lenne alacsonyabb a ténylegesnél.)

Az aktív keresők aránya a XX. század első évtizedében nem növekedett, sőt némileg csökkent. A továbbiakban átmeneti jellegű növekedés mutatkozott a két világháború időszakában. A két világháború között, majd 1949-ben azonban visszaesés következett be. Az 1950-es években az aktív keresők hányada addig nem tapasztalt mértékben, több mint 3

százalékponttal emelkedett. A trend az 1960-as évtizedben, és az 1970-es évtized első felében is folytatódott, de a növekedés üteme erősen lelassult. Hangsúlyozni kell, hogy az arányváltozások mögött egészében jelentős - milliós nagyságrendű - számszerű növekedés húzódott meg. E folyamat az elmúlt évtized közepén megállt, majd fokozatos visszaesés jelentkezett, ami - egyebek között - két fő tényezőre vezethető vissza: egyrészt a munkavállalási korú népesség csökkenésére, másrészt arra a már említett körülményre, hogy a nyugdíjkorhatárt betöltő dolgozók a korábbiánál sokkal kisebb számban folytatták az aktív kereső tevékenységet. Az aktív keresők állománya 1988 elején 4 millió 845 ezer főt tett ki, ami közel 150 ezerrel kevesebb az 1976. évi maximumnál. (Az aktív keresők arányának alakulását meghatározó tényezőkre a nemenkénti és a korstruktúrával kapcsolatban még visszatérünk.)

A gazdasági aktivitásra jellemző arányok alakulását még határozottabban mutatja, és további megállapításra nyújt lehetőséget a 100 keresőre jutó eltartottak, illetve a 100 aktív keresőre jutó inaktív keresők és eltartottak számának áttekintése.

2. A gazdasági aktivitás mutatószámainak alakulása
1900-1988²

Év	100 aktív keresőre jutó			100 aktív és inaktív keresőre jutó eltartott
	inaktív kereső	eltartott	inaktív kereső és eltartott	
1900	3	139	142	135
1910	3	146	149	142
1920	3	121	124	118
1930	5	128	133	122
1941	5	117	122	111
1949	6	119	125	112
1960	9	100	109	92
1970	28	79	107	62
1975	36	71	107	52
1977	38	71	109	52
1980	43	68	111	47
1981	45	69	114	47
1982	46	68	114	47
1983	47	68	115	46
1984	48	68	116	46
1985	50	67	117	45
1986	51	67	117	44
1987	52	66	117	43
1988	53	66	119	43

²1970-ig a népszámlálások, a továbbiakban a folyamatos statisztika adatai.

A közölt mutatók jól szemléltetik, hogy a keresőkre háruló terhek az elmúlt évtizedek során lényeges mértékben csökkentek. 100 (aktív és inaktív) kereső ugyanis századunk elején még nagyjából 135-140, az 1930-as, 1940-es években pedig 110-120 eltartott-ról gondoskodott. E mutató értéke 1950 után 100 alá, majd az 1970-es évtized vége felé 50 alá esett, és 1987-ben, valamint 1988-ban csak 43-at tett ki.

A vázolt folyamat jelzi az idős népesség és a rokkantak létbizonytalanságának lényeges enyhülését még akkor is, ha az egyre szélesebb kör részére biztosított nyugdíj, járadék mellett az érdekeltek egy része nem nélkülözhetette, és ma sem nélkülözheti a részidejű munkából, vagy családi támogatásból eredő kiegészítést. Az eltartásra szoruló arányának csökkenésében demográfiai tényezők is közrejátszottak. A születésszám alakulása folytán ugyanis kisebb a munkavállalási koron aluli eltartott (0-14 éves) népesség részaránya.

A 100 aktív keresőre jutó inaktív keresők és eltartottak számát értékelve nyomon követhető az inaktív keresők javára lezajlott átrendeződés. Ennek mértékére jellemző, hogy az eltartottak száma 100 aktív keresőre vetítve 1910-ben közel 50-szer és még 1949-ben is 20-szor akkora volt, mint az inaktív keresőké. A továbbiakban a két mutató közötti nagyságrendi differencia gyorsan mérséklődött: 1975-ben a 100 aktív keresőre jutó eltartottak száma az inaktív keresőkének kétszeresét, 1980-ban másfélszeresét tette ki, jelenleg 100 aktív keresőre 53 inaktív kereső és 66 eltartott jut, tehát az utóbbi arány csak egynegyedével magasabb az előbbinél.

A 100 aktív keresőre jutó teljes nem aktív népesség (inaktív keresők és eltartottak együtt) az első világháború előtt 140-150 között ingadozott. E mutató értéke a háború nyomán lényegesen csökkent, majd a gazdasági válság időszakában (1930) ismét emelkedett, de nem érte el az 1910. évi szintet. Az 1941. évi arány már jelzi a második világháború kezdetével összefüggő konjunktúrát, melyhez képest 1949-ben csak kisebb eltolódás mutatkozott. E mutató is kifejezi az 1950-es években végbement változás mélyreható jellegét, mivel értéke 125-ről 109-re esett vissza. A nem aktív népesség arány az 1970-es évek első felében érte el a minimumot, majd ismét növekvő tendenciát mutatott. 100 aktív keresőre az 1975. évi 107-tel szemben 1985-ben és a következő két évben 117, 1988-ban 119 inaktív kereső és eltartott jutott. (Az újabb növekedés egyes főbb okairól az inaktív keresőkkel kapcsolatban már szó volt.)

Az alaptendencia vizsgálatához kapcsolódik az a kérdés, hogy a gazdasági aktivitás színvonalának hazai alakulása nemzetközi mércével mérve miként minősíthető. Összehasonlítási alapot ilyen vonatkozásban elsősorban az európai szocialista országok szolgáltathatnak. Figyelmet érdemelnek továbbá a gazdaságilag fejlett vagy közepesen fejlett

európai és Európán kívüli kapitalista államok is, noha az eltérő társadalmi rendszer hatásai természetesen nem hanyagolhatók el, és a megfigyelés módszeréből szintén adódhatnak bizonyos - a nagyságrendet érdemben nem befolyásoló - különbségek³. A rendelkezésre álló adatok szerint az európai KGST országok népességének 47-54%-a tartozott az aktív keresők csoportjába, 100 aktív keresőre 87-115 gazdaságilag nem aktív személy jutott. Az összehasonlítás szempontjából tekintetbe vehető kapitalista államok vonatkozásában már nagyobb szóródás mutatkozott. Néhány fejlett északi országban, mint például Dániában, Svédországban és Finnországban az aktív keresők hányada 53% körüli értéket mutatott. (Ez annyit jelent, hogy 100 aktív kereső tevékenységet folytató személynek csak 88-90 eltarottról, illetve inaktív keresőről kellett gondoskodni.) Az említetteken kívül a gazdasági aktivitás mértéke több más fejlett országban (Ausztria, Egyesült Királyság, Német Szövetségi Köztársaság, Norvégia, Svájc, USA, Kanada, Japán) szintén magas volt (45-50%). Az előbbi két országcsoporttal szemben számos kapitalista államban a foglalkoztatottak hányada lényegesen elmarad a KGST rendszerén belül tapasztalt értékek mögött. Az aktív keresők aránya például Mexikóban 32%, Spanyolországban 35%, Görögországban 38%, Olaszországban és Hollandiában 41% volt: 100 aktív keresőre mintegy 150-210 gazdaságilag nem aktív személy jutott.

A gazdasági aktivitás elsősorban azokban a tőkés országokban ért el magas szintet, ahol viszonylag széles körben vonták be a nőket az aktív kereső tevékenységbe. (Ebben az összefüggésben indokolt utalni arra a körülményre, hogy az említett országokban - főleg az Egyesült Királyságban és Svédországban - a nők jelentős hányadát részmunkaidőben foglalkoztatják.)

A gazdasági aktivitás hazai arányának nemzetközi összehasonlítása szempontjából indokolt figyelembe venni a gyed, illetve gyes miatt inaktívnak minősülőket is, akik rendszerint csak átmenetileg kapcsolódnak ki az aktív kereső tevékenységből. Az említettek állományának hozzászámításával a magyar népesség 48%-a a foglalkoztatottak közé sorolható. Ez az arány a KGST államokra jellemző gazdasági aktivitás sávján belül van, a fejlett kapitalista országok közül pedig azokhoz hasonlítható, ahol a foglalkoztatottság mértéke viszonylag magas. Az összehasonlítás eredményei tehát arra utalnak, hogy gazdasági fejlettségünk jelenlegi szintjén a népesség foglalkoztatásának extenzív eszközökkel való bővítése nem indokolt, és racionális keretek között lényegesebb mértékben valószínűleg nem is lenne megvalósítható. Meg kell jegyezni, hogy a magyar népesség gazdasági aktivitása a közepesen fejlett kapitalista államokét már régen messze meghaladta. Az

³A szükséges információkat a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) 1981-1985 évekre vonatkozó évkönyvei, a Nemzetközi Statisztikai Évkönyv (Bp. 1985) és a Nemzetközi Statisztikai Zsebkönyv (Bp. 1987) tartalmazzák.

államok e csoportjában ugyanis a népesség gazdasági aktivitásának aránya - az említettek szerint - általában hasonló a századunk első évtizedében kimutatott hazai arányhoz, vagy még annál is alacsonyabb.

2. A gazdasági aktivitás nemenkénti és korcsoportok szerinti alakulása

A XX. század elején a gazdaságilag aktív népesség háromnegyed részét a férfiak alkották. Ez az arány egészen a század közepéig csak kevéssé módosult. A két világháború időszakában kimutatható volt ugyan a nők részarányának átmeneti növekedése. Ennek okát azonban akkor még alapvetően nem a gazdasági és társadalmi fejlődésből adódó tartós igények határozták meg, hanem az a körülmény, hogy a katonai szolgálatra behívott férfiak munkahelyét nőkkel kellett betölteni. Az első világháború után közel 4 százalékponttal csökkent a nők aránya. A visszaeséshez ekkor hozzájárult, hogy a gazdasági válság idején a munkanélküliség a nőket még inkább sújtotta, mint a férfiakat: a leépítések alkalmával először többnyire a női munkaerőket bocsátották el. A második világháborút követően ilyen csökkenésre nem került sor. A férfiak hányada azonban az aktív keresők között még 1949-ben is 71%-ot tett ki. A következő negyedszázados periódus folyamán ez az arány 56%-ra csökkent. A csökkenési folyamat mérsékeltebb ütemben a későbbiek során is folytatódott: a férfiak számaránya jelenleg nem haladja meg az 54%-ot. Az aktív keresők 46%-a tehát a nők közül kerül ki, szemben az 1949. évi 29%-kal, és az 1975. évi 44%-kal.

Az aktív keresők számának 1950-től az 1970-es évek közepéig tartó, számszerűen több mint egymilliós növekedése teljes egészében a nők keresővé válásának a következménye. 1949-ben mindössze 1,2 millió volt az aktív kereső nők száma, az 1970-es évek közepén pedig meghaladta a 2,2 milliót. Az 1986-1987 években mintegy 2 millió 250 ezer nő folytatott aktív kereső tevékenységet. Az extenzív iparosítás időszakának kezdete óta tehát létszámuk közel kétszeresére növekedett. A teljes női népességnek napjainkban közel 41%-a gazdaságilag aktív, szemben az 1949. évi 25%-kal. 1987-től az aktív kereső nők száma és aránya tekintetében is megkezdődött a csökkenési folyamat.

3. Gazdasági aktivitás nemenként

1900-1988⁴

Év	100 aktív kereső közül		100	
	férfi	nő	férfi	nő
			közül aktív kereső	
1900	74,8	25,2	62,2	20,8
1910	77,9	22,1	62,7	17,7
1920	70,2	29,8	64,6	25,8
1930	73,9	26,1	65,0	22,0
1941	72,7	27,3	67,0	24,1
1949	70,8	29,2	65,4	25,0
1960	64,5	35,5	63,9	32,8
1970	58,8	41,2	58,6	38,6
1975	56,0	44,0	55,9	41,3
1980	55,2	44,8	54,0	41,1
1981	55,1	44,9	53,2	40,8
1982	55,1	44,9	53,1	40,7
1983	54,9	45,1	52,7	40,6
1984	54,5	45,5	52,2	40,7
1985	54,5	45,7	51,8	40,8
1986	54,0	46,0	51,4	40,9
1987	54,0	46,0	51,4	40,9
1988	54,2	45,8	51,3	40,5

⁴1970-ig a népszámlálások, a továbbiakban a folyamatos statisztika adatai.

Az előbbi arányokból kitűnik, hogy az aktív kereső tevékenységet folytatók nemek közötti megoszlása az 1940-es évek végéig évtizedeken keresztül kevésbé változott. Ezzel szemben a nők gazdasági aktivitásának az 1970-es évek közepéig végbement nagymérvű általános növekedése, mely mérsékeltebb ütemben az 1970-es évek második felében, sőt az 1980-as évek elején is folytatódott, a nemek közötti munkamegosztás lényeges átalakulásával járt együtt.

A két nem gazdasági aktivitását korcsoportonként vizsgálva több vonatkozásban is sajátos differenciák állapíthatók meg. A férfiak gazdasági aktivitása - az elmúlt közel négy évtizedes periódusra rendelkezésre álló adatok szerint - erősen csökkent. A 15-19 éves fiataloknak 1949-ben még megközelítően kétharmada gazdaságilag aktív volt. Az 1970-es, 1980-as években viszont az e korcsoportba tartozóknak csak kisebb része (1984-ben 44%-a) folytatott aktív kereső tevékenységet. E változás oka, hogy 35-40 évvel ezelőtt a fiatalok döntő többsége az általános iskola befejezése után közvetlenül munkába állt, viszont az 1970-es évek elején közel kétharmad része, újabban pedig már több mint háromnegyede középiskolában, vagy szakmunkásképzésben folytatja tanulmányait. A felsőfokon

továbbtanulók számának növekedése az említett korcsoporton belül a 18-19 éveseket érinti, az utóbbi időben ezenkívül a 20-24 évesek gazdasági aktivitási mutatójának némi csökkenésében is kifejezésre jut. A 25-39 éves férfiak gazdasági aktivitása az elmúlt évtizedekben alig változott, gyakorlatilag 1949 óta teljesnek mondható (97-99%). A születésüktől fogva fogyatékos személyeken kívül tehát e korcsoportokban csak szórványosan lehetett olyan férfiakat találni, akik nem folytattak valamilyen rendszeres kereső tevékenységet. A 40-44 évesek korcsoportjába tartozók foglalkoztatásának színvonala alig marad el az előbbiektől, a 45 éven felülieknél, és különösen az 50 éven felülieknél viszont újabban jelentős csökkenés figyelhető meg. 1960-ban a 45-49 éves férfiak 98%-a, az 50-54 évesek 97%-a, és még az 55-59 éveseknek is 93%-a aktív kereső munkát végzett. Negyedszázaddal később a megfelelő arányok 93%-ot, 86 %-ot, illetve 70%-ot tettek ki. A 45-49 éves korcsoport esetében tehát 4, az 50-54 évesek csoportjánál 11, az 55-59 éveseknél pedig 23 százalékpontos visszaesés jelentkezett, ami arra vezethető vissza, hogy a megfelelő korú férfiak jelentős tömegei rokkantsági nyugdíjasként, illetve járadékosként gazdaságilag inaktívvá váltak. Az 55-59 éveseknél ehhez a korengedményes nyugdíjazás kiterjesztése is hozzájárult.

A rokkantsági nyugdíjban részesülők számának emelkedése nagyrészt a társadalombiztosítás kiterjesztésével indokolható. A morbiditási és mortalitási adatok azonban arra intenek, hogy az idősebb munkavállalási korú (főleg az 50-59 éves) férfiaknál az egészségi állapot általános romlásával is számolni kell. (Külön kérdés a nyugdíjaskorúak gazdasági aktivitásának rendkívüli mértékű csökkenése, melyre a későbbiekben visszatérünk.)

4. Az aktív kereső férfiak aránya főbb korcsoportok szerint
1949-1984⁵

Korcsoport	Aktív kereső férfiak a megfelelő korú népesség százalékában				
	1949	1960	1970	1980	1984
14	2,5 ⁶	17,7	3,7	1,5	1,5
15-19	63,6	57,2	45,8	45,5	43,5
20-24	92,6	94,5	91,5	91,9	89,9
25-29	97,0	98,8	98,5	98,2	98,3
30-34	98,4	99,0	98,6	98,4	98,3
35-39	97,8	98,8	98,1	97,8	97,7
40-44	97,5	98,5	97,2	96,0	96,2
45-49	96,1	97,9	95,4	92,9	93,0
50-54	93,6	96,7	91,8	86,2	86,0
55-59	88,4	93,4	84,4	72,2	78,1
60-64	80,7	69,6	43,7	13,2	5,5
65-69	72,8	65,5	24,6	5,3	1,8
70-X	53,8	51,3	10,7	3,0	1,0
Összesen	65,4	63,9	58,6	55,3	53,3

⁵A népszámlálások és az 1984. évi mikrocenzus adatai.

⁶14 éven aluliakkal együtt.

A nők a gazdasági aktivitás maximumát jóval későbbi életkorban érik el, mint a férfiak. A legmagasabb gazdasági aktivitás náluk már 1970 óta a 35-39 évesek korcsoportjában jelentkezik. Az e korcsoportba tartozók 89%-a folytatott az 1984. évi mikrocenzus adatai szerint aktív kereső tevékenységet, ami az 1949. évi arány több mint háromszorosát jelentette. Az 1949-1984 közötti három és fél évtized folyamán a 40-49 évesek gazdasági aktivitásának szintje hasonló mértékben növekedett. (A legidősebb munkavállalási korú női népességnél - az 50-54 éveseknél - a gazdasági aktivitási rátát befolyásolja a rokkantsági és korengedményes nyugdíjazás hatása.)

Sajátosan alakult a fiatalabb női korcsoportok helyzete. A 15-19 éveseknél a gazdasági aktivitás főleg a tanulmányi idő meghosszabbodása miatt csökkent. A 20-24 évesek, a 25-29 évesek és részben a 30-34 évesek körében az aktív keresők arányát eleve korlátozza, hogy a megfelelő korú női népesség nem elhanyagolható hányada a gyermekgondozási szabadság miatt átmenetileg kikapcsolódik a társadalmilag szervezett tevékenységből. A qvesen, illetve qveden lévők beszámításával például a 20-24 éves női népességnek 88-89%-a, a 25-29 éveseknek pedig 93-94%-a minősülne foglalkoztatottnak. (Az ily módon számított arány az előbbi korcsoportnál lényegében eléri, az utóbbinál pedig megközelíti a

megfelelő korú férfiak gazdasági aktivitását.)

5. Az aktív kereső nők aránya főbb korcsoportok szerint
1949-1984⁷

Korcsoport	Aktív kereső nők a megfelelő korú népesség százalékában				
	1949	1960	1970	1980	1984
14	2,3 ⁸	13,4	10,5	3,6	3,5
15-19	52,7	48,1	49,0	40,4	37,9 ⁺
20-24	45,0	55,1	66,1	59,9	62,7
25-29	33,8	48,7	65,3	69,8	71,4
30-34	30,9	49,1	68,7	81,1	83,0
35-39	28,6	50,7	71,0	84,9	88,9
40-44	27,6	51,8	69,4	83,1	87,4
45-49	27,0	49,7	64,0	77,5	82,7
50-54	25,4	46,3	56,6	67,4	70,7
55-59	26,7	30,6	29,2	18,8	9,5
60-64	25,8	26,1	17,1	8,7	3,7
65-69	22,7	24,1	9,5	5,1	1,6
70-X	17,1	18,6	3,5	2,1	0,3
Összesen	25,0	32,8	38,6	39,9	39,5

⁷A népszámlálások és az 1984. évi mikrocenzus adatai.

⁸14 éven aluliakkal együtt.

A két nem aktív kereső tevékenységben való részvételének alaposabb, korcsoportok szerinti vizsgálata is igazolja, hogy a nemek közötti munkamegosztás kérdése ma sem lényegtelen, bár a különböző korcsoportoknál másként vetődik fel. E kérdés a szerkezeti átalakulás szempontjaival is összefügg. Az intenzív fejlesztés követelményéhez szervesen hozzátartozik ugyanis, hogy mind a férfi, mind a női munkaerő sajátos adottságait a lehető legteljesebb mértékben hasznosítsák. A fiatalok pályaválasztásával kapcsolatos tanácsadó tevékenységben, a hatékonyság növelését célzó átcsoportosításokra, átképzésre irányuló döntések esetében e tényező nyilvánvalóan figyelmet érdemel még akkor is, ha a nemek közötti átrendeződés folyamatát fejlődésünk mostani szakaszában számos tényező korlátozza. Az általános emberi és szervezési problémáktól eltekintve ennek a folyamatnak eleve határt szab, hogy lényeges, mobilizálható női munkaerő-tartalék a jelenlegi időszakban már nem áll rendelkezésre. Erre a jövőben sem lehet számítani, sőt a gyermekgondozási segélyezés (gyes, gyed) rendszerének kiterjesztése, különösen a gyermekgondozási díj igénybevételének kedvezőbb feltételei révén az aktív kereső tevékenységből ki-

Kapcsolódók száma előreláthatólag növekedni fog. Az óvodáskoron aluli gyermekek-családi nevelésének lehetőség szerinti biztosítása érdekében viszont ennek vállalása akkor is indokolt, ha ily módon a női aktív keresők gazdasági értelemben vett produktív éveinek száma némileg csökken. (A nők gazdasági aktivitásának időtartama szempontjából ennél lényegesebb a nyugdíjkorhatár kérdése. A tervbe vett új rendelkezések ugyan elvben közelítenék a két nem korhatárát, de a javasolt rugalmasabb szabályozás elfogadása esetén a különbség nem változna, vagy csak elhanyagolható mértékben módosulna.)

A nők gazdasági aktivitásának, foglalkoztatási struktúrájának optimuma nem lehet végérvényesen adott, hanem a gazdasági-társadalmi tényezőtől, és emellett számos más nehezen meghatározható elemtől függ. Nem zárható ki teljesen a kialakult társadalmi normák, szokások, hagyományok szerepe. A voluntarizmus veszélye nélkül ezek aligha mellőzhetők, illetve a mai feltételeknek megfelelő korrekciójuk csak lépésről lépésre, részben a generációváltáshoz kapcsolódva történhet. A társadalmi-gazdasági és az egyéni érdekek összehangolásának hasznos módszere lenne a nők esetében a bedolgozói rendszer és a részmunkaidejű foglalkoztatás bővítése. Az ilyen irányú erőfeszítések eddig nálunk szerény eredményekre vezettek. Ezért érdemelnek figyelmet azoknak a fejlett országoknak a tapasztalatai, amelyekben - az említettek szerint - e rendszereket kiterjedten és sikerrel alkalmazzák.

3. A munkavállalási korú népesség gazdasági aktivitása

A népesség legfontosabb csoportját gazdasági aktivitás szempontjából a munkavállalási korúak (a 15-59 éves férfiak és a 15-54 éves nők) alkotják. E csoport vonatkozásában indokolt tehát behatóbban elemezni a gazdasági aktivitást meghatározó főbb tényezők alakulását.

A munkavállalási korú népesség száma a XX. század első évtizedére jellemző viszonylag nagymérvű, de nem egyenletes gyarapodás után, 1949-től az 1970-es évek közepéig már csak viszonylag mérsékelten, 5,6 millióról 6,2 millióra növekedett, majd fokozatosan visszaesett, és jelenleg a 6,1 milliót sem éri el. A nagyságrendet összességében érdemlegesen nem módosító számszerű változás mellett az elmúlt négy évtizedben jelentős belső strukturális átalakulás ment végbe. A munkaképes korúak körén belül az aktív keresők aránya az 1949. évi 63%-kal szemben 1970-ben már 76%-ot tett ki, az 1980-as években pedig a gazdaságilag aktívak e népesség közel négyötöd részét alkották. A gazdasági aktivitás szintje tehát nagyjából stabilizálódott, miközben a munkavállalási korú aktív keresők abszolút száma - a demográfiai folyamatokkal összhangban - némileg visszaesett.

A munkavállalási korú inaktív keresők hányada egészen az 1960-as évek elejéig jelentéktelen volt (1960-ban csak 1%-ot tett ki, ami a század elején regisztrált helyzethez képest alig jelentett változást). A társadalombiztosítás kiterjesztése az 1960-as és 1970-es években szükségszerűen növelte a gazdaságilag inaktívak arányát. Az utóbbi időszakban - az említettek szerint - erősen bővült a korengedményes és rokkantsági nyug-

dijban részesülők köre. Az előbbiekkal ellentétben elsősorban a fiatalabb munkaképes korcsoportokat érintette a gyese, majd a gyed bevezetése. A gazdaságilag inaktívnak minősülő munkaképes korú népesség több mint egyharmadát jelenleg a gyesen, illetve gyeden levők alkotják. Az elhelyezkedési támogatásban részesülők száma ma még elhanyagolható, de a későbbiekben ez a csoport is a munkavállalási korú inaktív keresők állományát gyarapíthatja.

Az eltartottak a század elején a munkavállalási korú népességnek kétötöd részét, és még 1949-ben is tekintélyes hányadát (36%-át) alkották. Ez az arány a nappali tagozatos tanulók számát is magában foglalja, akiknek régebbi állományáról nem rendelkezünk információkkal. Valószínű azonban, hogy a munkaképes korcsoportokba tartozóknak csak kis része, a század első évtizedeiben 1-2%-a, majd az 1945 utáni években 3-4%-a folytathatott iskolai tanulmányokat. A munkavállalási korú népességnek tehát huzamosabb időn keresztül majdnem 40%-át, 1949-ben körülbelül egyharmadát, majd 1960-ban is közel egygyedét az elvben munkaerő-tartalékokat képező "egyéb eltartottakhoz" lehetett sorolni. Az e kategóriába tartozók aránya az 1970-es években 10% alá csökkent, jelenleg pedig az 5%-ot sem éri el. Hangsúlyozni kell, hogy a tényleges munkaerő-tartalék ennél is jóval kisebb arányú, mert a nem tanuló eltartottak egy része ténylegesen munkaképtelen, további jelentős része pedig a nyugdíjkorhatárhoz közel álló háztartásbeli nőkből tevődik össze, akik családi, egészségügyi, vagy egyéb okok miatt nem tudnak, illetve nem is kívánnak rendszeres kereső tevékenységet vállalni. A generációs váltás folyamata e kategória szerepének további fokozatos csökkenését eredményezi.

6. A munkavállalási korú népesség gazdasági aktivitása százalékban

1910-1987⁹

Gazdasági aktivitás	1910	1930	1949	1960	1970	1980	1987
Aktív kereső	58,9	61,0	62,6	71,3	76,0	79,5	78,4
Inaktív kereső	0,8	1,5	1,5	1,0	4,4	8,7	10,1
Ebből: nyugdíjas és egyéb inaktív kereső	0,8	1,5	1,5	1,0	3,2	4,1	6,4
gyesen, gyeden levő	-	-	-	-	1,2	4,6	3,7
Eltartott	40,3	37,5	35,9	27,7	19,6	11,8	11,5
Ebből: tanuló	.	.	.	4,7	7,8	6,1	7,0
egyéb eltartott	40,3	37,5	35,9	23,0	11,8	5,7	4,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

⁹1980-ig a népszámlálások, 1987-re a folyamatos statisztika január 1-jei adatai alapján.

A munkavállalási korú népesség körén belül szintén kimutathatók a gazdasági aktivitás nemenkénti alakulásának sajátos jellemzői. A vizsgált periódus kezdetén a munka-

vállalási korú férfiaknak több mint kilenctized része, a nőknek viszont csak egynegyede volt aktív kereső. A következő évtizedekben - lényegében egészen 1960-ig - a 15-59 éves férfiak foglalkoztatottságának a színvonala érdemben nem változott, a 15-54 éves nőké viszont növekedett. E növekedés mértékét jelzi, hogy a munkavállalási korú nőknek 1910-ben egynegyede, 1949-ben még mindig csupán egyharmada, 1960-ban viszont már a fele aktív kereső tevékenységet folytatott. Ez az alaptendencia a későbbiekben sem változott: jelenleg a munkaképes korú nők háromnegyed része sorolható a gazdaságilag aktívak kategóriájába.

A munkavállalási korú férfi népesség gazdasági aktivitása ezzel szemben az utolsó másfél-két évtizedben némileg visszaesett, aminek fő oka az inaktív keresők arányának említett növekedése. A nem tanuló eltartott férfiak állománya az 1960-1980 közötti időszakban minimális szinten állandósult (arányuk 1980-ban alig haladta meg az 1%-ot), de az utóbbi években némileg ismét növekedett (az 1988. évi arány 2,8% volt).

A munkavállalási korú népesség egészének foglalkoztatását szintén indokolt a gyese-
sen, illetve gyeden lévők beszámításával is értékelni. Ilyen alapon számítva a munkavállalási korú nők foglalkoztatottsága 1986-ban elérte, majd valamivel már meg is haladta a férfiakét. A bővített mutató szerint 1988 elején a 15-59 éves férfiak 81,3%-a, a 15-54 éves nők 82,0%-a volt foglalkoztatott. (A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy újabban a gyest, illetve gyedet bizonyos feltételek mellett az apa is igénybe veheti, de az e joggal élő férfiak hányada jelenleg az 1 ezreléket sem éri el.)

A munkaképes életkorban lévő nők viszonylag magas foglalkoztatottsági színvonalához hozzájárul, hogy körükben - az alacsonyabb nyugdíjkorhatár miatt - kevesebben kényserülnek a rokkantsági nyugdíj igénybevételére. Az iskolai tanulmányokat nem folytató eltartott nők csoportja, mely 1910-ben a 15-54 éves női népesség háromnegyedét, 1949-ben csaknem kétharmadát, 1960-ban pedig közel felét alkotta, a továbbiakban folyamatosan visszaszorult: az elmúlt két évben aránya már a 7%-ot sem érte el.

7. A munkavállalási korú népesség megoszlása gazdasági aktivitás szerint,
nemenként százalékban
1910-1987¹⁰

Gazdasági aktivitás	1910	1930	1949	1960	1970	1980	1987
Férfi (15-59 éves)							
Aktív kereső	93,2	91,2	91,0	92,1	87,3	87,4	81,8
Inaktív kereső	0,5	1,9	1,6	1,2	2,9	5,3	8,8
Ebből: nyugdíjas és egyéb inaktív kereső	0,5	1,9	1,6	1,2	2,9	5,3	8,8
gyesen, gyeden levő	-	-	-	-	-	-	0,0
Eltartott	6,3	6,9	7,4	6,7	9,8	7,3	9,4
Ebből: tanuló	.	.	.	5,7	8,6	6,2	6,9
egyéb eltartott	6,3	6,9	7,4	1,0	1,2	1,1	2,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nő (15-54 éves)							
Aktív kereső	25,1	30,8	34,6	49,9	63,7	70,7	74,7
Inaktív kereső	1,0	1,2	1,3	0,7	6,1	12,5	11,4
Ebből: nyugdíjas és egyéb inaktív kereső	1,0	1,2	1,3	0,7	1,3	3,0	3,6
gyesen, gyeden levő	4,8	9,5	7,8
Eltartott	73,9	68,0	64,1	49,4	30,2	16,8	13,9
Ebből: tanuló	.	.	.	3,6	6,9	6,0	7,2
egyéb eltartott	73,9	68,0	64,1	45,8	23,3	10,8	6,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

¹⁰1980-ig a népszámlálások, 1987-re a folyamatos statisztika január 1-jei adatai alapján.

4. Az idős népesség foglalkoztatásának problémái

A nyugdíjas korú népesség gazdasági aktivitása hazánkban a korábbi évtizedek során jelentős mértékű volt, de újabban rohamosan csökkent. A 60 éven felüli férfiak és az 55 éven felüli nők között az aktív kereső tevékenységet folytatók száma az 1960. évi több mint 630 ezerrel és az 1970. évi mintegy 400 ezerrel szemben, az 1980-as évek elején 200 ezer alá esett, és 1987-ben csak 126 ezret tett ki. Korábban tehát az időskorúaknak nem elhanyagolható hányada, 1960-ban több mint egyharmada, és még 1970-ben is közel egyötöde volt gazdaságilag aktív, 1987-ben viszont mindössze 5%-a tartozott az aktív keresők kategóriájába.

A részletes korcsoportok szerinti bontást tartalmazó - előbbieken közölt - adatokból kitűnik, hogy 1960-ban, illetve azt megelőzően a 60-64 éves férfiak nagy többsége, a 65-69 évesek túlnyomó része, sőt még a 70 éven felülieknek a fele is gazdaságilag aktívnak minősült. Az 1970. évi adatok szerint a 60-64 évesek csoportjába tartozó férfiaknak még mindig jelentős hányadát (44%-át), a 65-69 éveseknek egynegyedét, a 70 éven felülieknek pedig egytized részét sorolták az aktív keresők közé. A másfél évtized alatt végbement nagyságrendi jelentőségű csökkenést mutatja, hogy 1984-ben a korhatáron felüli első 5 éves korcsoportban is csak 6% volt a gazdaságilag aktívak aránya, az idősebbek között pedig mindössze 2%-ot, illetve 1%-ot tett ki. (A legutóbbi években a csökkenő tendencia folytatódott.)

Az idős népesség számottevő rétegének inaktívvá válását az 1960-as években az indította el, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezése után az önállóként eddig aktívnak minősülő idős mezőgazdasági dolgozók a termelészövetkezetbe való belépés után jogosultságot szereztek az öregségi nyugdíjra, illetve járadékra. A mezőgazdasági termelészövetkezeti tagok korhatára ugyan eleinte 65, illetve 60 év volt, ezt azonban az említettek szerint később (az 1970-es évek második felében) fokozatosan leszállították az általánosan érvényes korhatárra. A népgazdaság egész területén általánosan ható tényezőként jelentkezett, hogy a megszerzett szolgálati idő hossza alapján automatikusan növekedett azoknak a dolgozóknak a száma, akik a korhatár elérésekor jogosulttá váltak a nyugdíjra.

A vázolt folyamatok eredményeként jelenleg Magyarországon a 60 éven felüli férfiak és az 55 éven felüli nők gazdasági aktivitása nemzetközi vonatkozásban - számos fejlett tőkés országhoz viszonyítva, sőt egyes szocialista országokhoz képest is - rendkívül alacsony szintre esett vissza. Ez a valóságban nem jelenti a nyugdíjaskorúak munkaképességének és munkavállalási szándékának hasonló mérvű csökkenését. Az idős népesség munkaképes része ugyanis munkaerejét ma döntően nem aktív keresőként, hanem nyugdíj melletti kereső tevékenység keretében hasznosítja. A ma még fennálló korlátozások ennek határt szabnak.

A foglalkoztatott nyugdíjasok száma az utóbbi időben erőteljesen növekedett: az elmúlt évtized közepén mintegy 300 ezer fő volt, az 1980-as évek elején meghaladta a 400 ezret, 1985-ben pedig - a Társadalombiztosítási Főigazgatóság számításai szerint - elérte a 460 ezret.

A nyugdíj melletti munkavállalás természetesen a korhatár betöltését közvetlenül követő életszakaszban levőknél a legnagyobb mértékű. Figyelmet érdemel azonban, hogy viszonylag sok magas életkorú - a nyugdíjkorhatáron messze túl levő - személy is végez valamilyen részidejű, de többé-kevésbé rendszeres kereső tevékenységet. Az 1984. évi mikro-

cenzus szerint például 46 ezer 70-74 éves férfit és 21 ezer hasonló korú nőt foglalkoztattak a nyugdíj folyósítása mellett. Ez annyit jelent, hogy 100 70-74 éves nyugdíjas férfi közül 25 még dolgozott. (A nőknél az arány jóval kisebb volt, de tekintetbe kell venni, hogy náluk a legidősebb korosztályba tartozók nagy része eredetileg nem folytatótt kereső tevékenységet, és nem saját jogon, hanem özvegyi jogon lett nyugdíjas.)

Az idős népességben belül az aktív kereső tevékenységet folytatók és a nyugdíj mellett dolgozók együttes száma megközelíti a 600 ezer főt. Ez annyit jelent, hogy a nyugdíjaskorúaknak gyakorlatilag több mint egynegyed része (26%-a) valamilyen formában részt vesz a kereső tevékenységben. A foglalkoztatott nyugdíjaskorú lakosság köre tehát végső fokon nem szűkebb a 20-25 évvel ezelőttnél, bár az esetek túlnyomó részében a munkavállalás jellege, jogi formája, és a teljesített munkaidő hossza módosult. A nyugdíj mellett dolgozók szerepe még akkor is jelentős, ha abból indulunk ki, hogy általában részmunkaidejű tevékenységet végeznek. Óvatos számítás szerint közel negyedmillió teljes munkaidőben alkalmazott munkavállaló pótlását jelentik.

A nyugdíjban levő, de lényegében munkaképes személyek foglalkoztatása mindenesetre a szükséghez képest meglehetősen tág határok között rugalmasan növelhető, vagy csökkenthető. E réteg tehát potenciális tartalékot alkot, melyet a tényleges keresletnek megfelelő módon lehet mobilizálni.

5. Összefoglaló áttekintés

A magyar népesség gazdasági aktivitásának alakulásában a századfordulótól napjainkig négy sajátos szakasz különböztethető meg:

1. Az első világháborúig terjedő időszak, amikor a gazdasági aktivitás mutatói viszonylagos stabilitást jeleztek, és lényegében megfelelték a mérsékelt fejlődésnek, struktúrájában csak lassan változó gazdaság és társadalom helyzetének.
2. A két világháború által határolt időszak, mely a gazdasági válság, valamint a második világháborút megelőző konjunktúra éveit is magában foglalta. E változások a gazdasági aktivitási arányok sajátos ingadozásában jutottak kifejezésre, de végső fokon az első világháború előtti helyzethez képest csak mérsékelt eltolódást eredményeztek.
3. A második világháborút követő időszak, amelyet a mélyreható gazdasági és társadalmi átalakulás, az extenzív jellegű iparosítás eredményeként a gazdasági

aktivitást is jelentős mértékben módosító folyamatok jellemeztek. E periódus felölelte az 1950-es és 1960-as éveket, de lényegileg még az 1970-es évek első felére is kiterjedt.

4. Az extenzív fejlődés korszakának lezárulását és az új fejlődési pályára való átmenetet jelentő időszak, mely körülbelül az 1970-es évek közepe óta tart, és érdemben ma sem ért véget.

A korszakváltást jellemzi, hogy az 1970-es évek közepén a mutatószámok egy részének viselkedésében sajátos változások következtek be. A növekedést több vonatkozásban csökkenés, vagy stagnálás váltotta fel, más folyamatok lelassultak, és új tendenciák is jelentkeztek. A legátfogóbb mutató, az aktív keresők körének az ország teljes népességéhez viszonyított aránya tekintetében például negyedszázadon át felfelé ívelő fejlődési vonal tört meg az 1975 utáni időszakban. Az irányváltozást - kisebb eltolódásokkal - a nemenkénti és korszpecifikus mutatók is tükrözték. A munkavállalási korú népességben belül az inaktív keresők aránynövekedése gyorsult. A tanulók hányadának bővülését hullámzó jellegű folyamat váltotta fel. A háztartásbeli nők arányának csökkenése mérséklődött. A nem tanuló eltartott férfiak hányada a minimálisra csökkent, majd - nem várt módon - némileg emelkedni kezdett. Nem hanyagolható el ilyen összefüggésben sem, hogy magának az aktív kereső népességnek a szervezeti és tevékenységi összetételének az alakulását is a korábbtól eltérő fejlődési számok jellemzik: a mezőgazdaságból az iparba és építőiparba irányuló áramlást például döntően a terciér szféra felé való eltolódási folyamat váltotta fel.

Az alaptendenciában bekövetkezett - példaként említett - változások demográfiai okokra is visszavezethetők, tekintve, hogy a foglalkoztatás mértékét befolyásoló népességi feltételek módosultak; a teljes népesség, ezen belül a munkaképes korú népesség és a munkaerőforrás ugyanis nem gyarapodott tovább, sőt visszaesett. Másrészt az extenzív fejlődés "klasszikus" periódusát felváltó átmeneti jellegű, de mindenképpen az intenzifikálásra irányuló törekvéssel jellemezhető szakaszban a foglalkozáspolitikai gyakorlata is szükségképpen átalakult. A gazdasági célok elérésének fő eszköze többé már nem a létszám egyoldalú, minden szelektivitást mellőző fejlesztése, hanem a teljes foglalkoztatás elvének változott körülményekhez igazodó fenntartása mellett fokozott hangsúlyt kap a foglalkoztatás hatékonyságának növelése.

II. A GAZDASÁGI AKTIVITÁS ELŐRESZÁMÍTÁSÁNAK FELTÉTELRENDSZERE

Az előrejelzéssel kapcsolatos számítások elsődleges feltétele a korszpecifikus gazdasági aktivitási mutatók vizsgálata. A népesség egyes korcsoportjai ugyanis igen különböző mértékben vesznek részt az aktív kereső tevékenységben, és eltérő módon reagálnak a feltételrendszer alapját képező gazdasági-társadalmi folyamatokra. A korszpecifikus mutatók természetesen csak nemenként értelmezhetők, minthogy a két nem között gazdasági aktivitás szempontjából - a nők foglalkoztatásának elmúlt évtizedekben végbement jelentős bővülése ellenére - a több korcsoportot is érintő differenciák nem szűntek meg. E különbségek létezésével hosszabb távon is számolni kell.

A prognózist nem korlátozhatjuk kizárólag az aktív keresők körére. A munkaerő-kínálat mértéke szempontjából a munkavállalási korú népességen belül meghatározó jelentőségű, hogy miként alakult a nem aktív kereső tevékenységgel leköttött társadalmi csoportok (pl. tanulók, gyermekgondozási szabadságon lévők), továbbá a rokkantak, munkaképtelenek stb. aránya. Az utóbbiak számbavétele alapján állapítható meg tehát, hogy az adott életkorú népességből reálisan mekkora hányad foglalkoztatható. Ebből a célból a munkavállalási korú nem aktív népesség alábbi csoportjait indokolt megkülönböztetni:

1. rokkantsági és korengedményes nyugdíjasok, járadékosok és egyéb inaktív keresők;
2. gyermekgondozási segélyen levők és gyermekgondozási díjat igénybevevők;
3. az általános iskolai, a szakiskolai oktatás, a szakmunkásképzés, a középiskolák és a felsőfokú oktatási intézmények nappali tagozatán tanulók;
4. a háztartásbeli nők és egyéb eltartottak.

Az e kategóriákba tartozók arányának alakulása különböző tényezők függvényében mérlegelhető. A kapott arányok levonása után rendelkezésre álló "maradvány" képezi nemenként és korcsoportos részletezésben az aktív keresőként figyelembe vehető népességet. A vázolt módszer alkalmazásával a gazdasági aktivitást befolyásoló különböző hatásokat összegezzük. Az egyes tényezők "ütköztetése" eleve bizonyos kontroll-lehetőség beépítését jelenti, miáltal az esetleg téves irányba mutató feltételezések korrekciójára is mód nyílik. A több faktor figyelembevételén alapuló, az egyes gazdasági és társadalmi folyamatok irányának jövőben lehetséges változásából adódó következtetések levonására is alkalmas számítási eljárás kialakításának szükségességét a tapasztalat is indokolja. Az

II. Minimális változat

A kiinduló állapot itt az a hipotézis jelenti, hogy a jövőben a munkaerő-kínálat mértékét korlátozó tendenciák jutnak túlsúlyra. Az ily módon prognosztizált irányzat a kínálat oldaláról összhangra törekszik az intenzív fejlesztés feltehetően hosszabb távon érvényesülő követelményrendszerével, mely a kereslet oldaláról korlátozza az aktív kereső tevékenységbe bevonható munkaerő nagyságát. A minimalizált változat tehát olyan folyamatokat feltételez, amelyek kizárják, vagy legalább erősen csökkentik a tartós és általános jellegű túlkínálat kialakulásának lehetőségét.

A munkavállalási korú inaktív keresők körén belül eltérő irányú fejlődést célszerű alapul venni a rokkantsági és a korengedményes nyugdíjasok, az egyéb inaktív keresők, valamint a gyeden és gyesen levők tekintetében.

A tényadatok alapján kimutatható, hogy a gazdaságilag inaktív munkavállalási korú férfiak aránya huzamosabb idő óta - főleg az 1970-es évek elejétől - erőteljesen növekedett. E tendencia túlnyomórészt a munkavállalási kor utolsó évtizedében levő (leginkább az 55-59 éves) rokkantak számának a gyors emelkedésére vezethető vissza, de részben a korengedményes nyugdíjazás bővülését is tükrözi. (Újabb az egyéb inaktív keresők, mint például a lakásuk, nyaralójuk bérbeadásából élők sokáig jelentéktelennek tekintett rétege is gyarapodott.)

A rokkantsági nyugdíjban részesülő férfiak aránya tekintetében egyelőre lassuló ütemű növekedés prognosztizálható. Valószínű azonban, hogy e folyamat a 90-es évek közepén túl már nem folytatódik. A következő időszakban nagyjából stabil arány alakulhat ki, e javulás legfeljebb a vizsgált periódus utolsó szakaszában jelentkezhethet. Az idősebb munkavállalási korú népesség egészségi állapotában észlelt kedvezőtlen tendenciák rövid távon nyilvánvalóan nem fordíthatók meg, legfeljebb enyhíthetők, de további évtizedeken át tartó folyamatos romlás előrevetítése már irreális arányokat eredményezne, amelyeket a nemzetközi trendek sem támasztanak alá. Külön kérdés a foglalkozási ártalmakkal összefüggő megrokknási esetek számának alakulása. A termelő berendezések korszerűsítése, a munkavédelemre fordítható beruházások növelése csak a gazdasági stabilizáció függvényében eredményezhet fokozatos javulást. A 60. év betöltése előtt álló utolsó korcsoport korengedményes nyugdíjazását a strukturális átalakulás igénye, a szanálások - a kellő rugalmasságot lehetővé tevő intézkedések alapján - bizonyosan növelni fogják. A 90-es évek első felében az újabb nagylétszámú évjáratok belépése folytán a váltás irányában ható nyomás valószínűleg még fokozódik. Az ezredforduló táján és a továbbiakban viszont a korengedményes nyugdíjazásra irányuló igények létjogosultsága feltehetően csökkenni fog. Az egyéb inaktív keresők aránya a következő egy-két évtizedben előreláthatólag növekszik, de ez nem hozhat érdemleges strukturális eltolódást.

A nők körében főleg a rokkantsági nyugdíjasok arányának folyamatos növekedését vélelmezzük egészen az ezredfordulóig követő évekig, mivel addig fokozatosan a mind

teljesebb mértékben foglalkoztatott, vagyis rokkantsági nyugdíjra egyre szélesebb körben jogosult és egyúttal foglalkozási ártalmaknak kitett női generációk érik el az egészségi állapot nagyobb arányú romlásával járó életkort.

A gyed kiterjesztése, feltételeinek javítása elsősorban a 20-29 éves nők körében növelheti lényegesen az inaktív keresők arányát. Amennyiben ennek következtében a második gyermek világrahozására irányuló szándék a jelenleginél szélesebb körben valósul meg, a növekedés hosszabb távon is érvényesülhet. A 90-es évek második felében, vagy az ezredforduló után - a gazdasági lehetőségekkel összhangban - esetleg sor kerülhet a gyermekgondozási segélyezés újabb kiterjesztésére, ami a gazdasági aktivitást tovább csökkentené. Ebben az esetben a 30-34 évesek, sőt némileg még a 35-39 évesek gazdasági aktivitása is visszaesne. A gazdasági aktivitás görbéje tehát a XXI. század első két évtizedében a nőknél sajátosan alakulna. Az aktív keresők aránya a legfiatalabb korcsoportot követően erőteljesen csökkenne, és a maximumot 35, esetleg 40 éven felül érné csak el. Az aktív keresők arányát az idősebb korcsoportokban is mérsékelné valamivel olyan jogszabályok bevezetése, amelyek más esetekben (pl. huzamosan beteg hozzátartozó ápolása) is lehetővé tennék a társadalmilag szervezett munkából való átmeneti kiválást, megfelelő támogatás mellett.

Egészben véve e változat szerint az inaktív keresők aránya az ezredfordulóig, sőt mérsékeltebb ütemben még az azt követő első évtizedben is növekedne, majd a prognosztizált periódus utolsó évtizedében stagnálna.

A nappali tagozatos tanulóknál a korszpecifikus mutatók tekintetében a következő hat-nyolc év során érdemleges változásra nem kerülhet sor. Az általános iskolát befejezők jelenlegi 96% körüli aránya érdemben aligha módosulhat. A középiskoláknál az 1980-as évek végén és főleg az 1990-es évek elején gondot fog okozni a nagylétszámú évfjártokba tartozó jelentkezők fogadása. Ennek megfelelően az adott korcsoportokon belül még a középiskolát végzők jelenlegi hányadának a szinten tartása is problematikus lehet. A korszpecifikus tanuló-arányok érdemleges javítására tehát legkorábban az 1990-es évek derekán kerülhet sor. Az ezredforduló körüli években nyílhat lehetőség a középiskolai oktatásban részesülők körének érdemi szélesítésére.

Ez gyakorlatilag annak a koncepciónak a megvalósítását jelenti, hogy az elméletigényesebb szakmunkásképzést és a szakiskolai képzést fokozatosan integrálnák a középiskolai oktatás rendszerébe. Ily módon az adott évfjártokba tartozók többsége középiskolai szinten fejezné be tanulmányait.

A XXI. század első évtizedében a fiatalok kétharmad része, vagy esetleg még valamivel nagyobb hányada az előbbieik értelmében 18-19 éves kora előtt nem állhatna munkába. A következő évtizedben a középiskolát végzők aránya az optimális feltételezés sze-

rint 80% fölé emelkedhet. (Itt és a felsőfokú oktatásnál is figyelembe kell venni az esti, levelező képzés fokozatos redukcióját, miáltal az iskolarendszerű oktatás teljes feladata mindinkább a nappali tagozatra hárulna.)

A felsőoktatásban végzők aránya az adott évjáratokhoz képest a 90-es évek végéig érdemlegesen nem emelkedhet. A továbbiakban azonban folyamatos növekedés feltételezhető, melynek eredményeként a vizsgált periódus végén a felsőfokú végzettséggel munkába lépők hányada kedvező esetben elérheti, sőt meghaladhatja a 20%-ot. A fejlett országok megfelelő arányaihoz viszonyítva e becslés inkább óvatossá minősíthető. (Csupán jelzésként utalhatunk olyan, a fiatalok gazdasági aktivitását a későbbiekben érintő kérdésekre, mint például a felvételi rendszer esetleges módosítása a felsőfokú tanulmányaikat megkezdők arányának növelésével és a képzési idő alatti fokozottabb szelekció alkalmazásával, továbbá a többfokozatú képzés általánossá tétele a legmagasabb képzettség megszerzéséhez szükséges tanulmányi idő meghosszabbítása mellett.)

Összefoglalva: a nappali tagozatos tanulók aránya a 15-19 évesek csoportjában 1995-től, a 20-24 évesek csoportjában körülbelül 2000-től növekedhet. E növekedés a prognosztizált időszak utolsó 10-15 évében feltételezhetően gyorsulni fog és kisebb mértékben a 25-29 évesek kategóriáját is érintheti.

A háztartásbeli nők aránya a generációs váltással összefüggésben nagyjából a XXI. század első évtizedének a közepéig folyamatosan csökken. Eddig az időpontig ugyanis ki lépnek a munkavállalási korúak közül az olyan évjáratokba tartozók, amelyek körében a nők munkavállalása még nem volt általános jelenség. A háztartásbeli nők aránya ezt követően alacsony (maximálisan 5% körüli szinten) állandósulhat.

A felsoroltakon kívül mindkét nemnél folyamatosan számolni kell 1-2% körüli arányban egyéb eltartottakkal, akiknek csoportja a születéstől fogyatékos, munkaképtelen személyekből, átmenetileg kereső tevékenységet nem folytatókból, kimutatható jövedelemmel nem rendelkezőkből tevődik össze. (Az e csoportba tartozók száma egyes időszakokban átmeneti jelleggel kissé növekedhet. A tartós tendenciát nem jelentő esetleges ingadozások azonban nem képezhetik a távlati prognózis alapját.)

A nyugdíjaskorúak tekintetében e variáns lényegében az eddig kialakult minimális aktivitási szint fennmaradásával számol. (A nyugdíjrendszer tervezett módosítása eleve csak a jelenleg nyugdíjra jogosultak legalsó korcsoportjában okozhat elmozdulást. A javasolt rugalmas szabályozás, a nők esetében a felnevelt gyermekek számának figyelembevételével még ebben a korcsoportban is mérséklőleg hat. E változat alapkonceptiójának logikus alkalmazásával tehát az 55-59 éves nőknél - legalább a következő évtizedre - változatlan aktivitási szint vélelmezhető, a 60-64 éves férfiak gazdasági aktivitása pedig egészen mérsékelten növekedhet.)

III. Közepes változat

E változat ugyancsak a munkaerő-kínálat korlátozott mértékű növekedésével számol, de az előbbinél több vonatkozásban rugalmasabb feltételrendszert állít fel. A fejlesztés intenzív jellege itt is mint távlatban érvényesülő alapkövetelmény jelenik meg. Az 1995 és főleg a 2000 utáni időszakra viszont ez a variáns a gazdasági fejlődés által biztosított mozgásteret tágabbnak tételezi fel, mint a minimális hipotézisen alapuló előrejelzés. A munkaerő-kereslet és -kínálat egyensúlya ennek megfelelően valamivel magasabb szinten alakulhat ki.

A munkavállalási korú inaktív keresők körén belül a rokkantsági nyugdíjban részesülő férfiak számának 1990-es évek közepéig tartó mérsékelt növekedése előreláthatólag kedvezőbb feltételrendszer érvényesülése esetén sem kerülhető el. A II. változatnál ismertetett körülmények ugyanis néhány éven belül aligha küszöbölhetők ki. Optimális esetben fennáll viszont a lehetőség, hogy e tendencia rövidebb átmeneti időszak után, nagyjából az ezredforduló táján megfordul. Az idősebb munkavállalási korú férfi lakosság egészségi állapotának javítása - a fejlett országok jelenlegi viszonyainak közelítése - ilyen távon már reális célként tűzhető ki. A gazdasági feltételek kedvezőbbé válása esetén az elavult gépek, berendezések cseréje; a munkavédelmi berendezések korszerűsítése a későbbiekben fokozatosan csökkentheti a rokkantságot előidéző munkahelyi ártalmakat. Számításba vehető továbbá a rokkantak rehabilitációját célzó tevékenység hatékonyságának a fokozódása is. A vázolt hipotézisek végeredményben lehetővé teszik olyan prognózis kialakítását, mely az ezredfordulót követő két évtizedben a rokkantsági nyugdíjban részesülő férfiak arányának jelentősebb csökkenésével számol. Hasonló megfontolások alapján a nők körében a rokkantak arányának növelését eredményező folyamatok 10-15 éves távlatban szintén ellentételezhetők, és a vizsgált periódus második felében ilyen szempontból a munkavállalási korú nőknél is javulást vélelmezhetünk.

A korengedményes nyugdíjban részesülők számának az 1990-es évek közepéig e variáns alapján is növekednie kell. A tendencia azonban még ennek az évtizednek a vége előtt módosul: fokozatos csökkenési folyamat indul meg. Az egyéb inaktív keresők számát illetően némi növekedés, majd stagnálás tételezhető fel.

A közepes változat alapján az inaktív keresők együttes száma körülbelül 1995-ig növekedne, ezt követően az ezredfordulóig változatlan maradna, majd fokozatosan a jelenlegi színvonalra, esetleg valamivel alacsonyabb értékre esne vissza.

A közepes variáns feltételrendszerébe is beilleszthető a gyed rendszerének további kiépülése. Az inaktív keresők aránya ennek nyomán a 20-29, kisebb mértékben a 30-34 éves női népesség körében növekedne. A vizsgált periódus időtartamára azonban e változat

nem irányoz elő olyan kedvezményeket, melyek révén az anyák a gyermek hároméves korán túl is inaktívak maradhatnak. (Növelhetők azonban a gazdasági aktivitással összeegyeztethető kedvezmények, mint pl. a gyermek nevelésére fordítható szabadnapok száma, a gyermek betegsége esetén járó táppénz stb.) A gyermekgondozási szabadság miatt az aktív kereső tevékenységből kikapcsolódó anyák aránya az említett korcsoportokban a következő 10-15 évben növekedne, majd a születésszám függvényében alakulna.

A nappali tagozatos tanulók aránya tekintetében e variáns a következő évtized végétől tételezi fel a középiskolába járók korspecifikus mutatójának növekedését. A hipotézis alapja a középfokú és felsőfokú oktatás fejlesztésének fentebb (a II. változatnál) már vázolt iránya. A fejlesztés üteme azonban a kínálati koncepciónak megfelelően némileg lassúbb lenne. A prognózis tárgyát képező időszak végéig a középiskolát elvégzők hányada az adott évjáratba tartozók kétharmadára, a felsőfokon végzőké mintegy 16-18%-ra emelkedhet. A tanulmányok folytatása miatt eltartottak aránya a vizsgált periódus második felében fokozatosan növekedne. E növekedés elsősorban a 15-19 évesek, kisebb mértékben a 20-24 évesek csoportját érintené.

A háztartásbeli nők arányának generációs váltással összefüggő csökkenése még nagyobb mértékű, mint a minimális variáns esetében. A csökkenési folyamat körülbelül a XXI. század első évtizedének a közepén-végén fejeződne be, amikor a háztartásbeli nők hányada 3-4%-os szinten stabilizálódna.

Az előbbiekhöz az "egyéb eltartottak" 1-2%-os aránya járulna, mely a prognosztizált időszakban - a már említett okoknál fogva - lényegében változatlan maradna.

E variáns a II. változattól a nyugdíjaskorúak gazdasági aktivitásának az előrejelzése tekintetében az alábbiak szerint tér el:

A prognózis itt abból a hipotézisből indul ki, hogy a nyugdíjas korcsoportokba tartozókat a második demográfiai hullámmal összefüggő nagyobb munkaerő-kínálat időszakának lezárulása után, vagyis a következő évtized második felétől kezdődően fokozottan kívánják majd a munkában maradásra ösztönözni, hogy ily módon kompenzálják az aktív keresők számának egyébként nagy valószínűséggel bekövetkező csökkenését. A nyugdíjaskorú aktív keresők aránya e feltételezés szerint a 90-es évek második felétől egészen a XXI. század első évtizedének végéig dinamikusan növekedne. A vizsgált periódus utolsó évtizedére a folyamat eredményeként a mai értelmezés szerint nyugdíjra jogosult korcsoportok viszonylag magas gazdasági aktivitási rátája alakulna ki. (A növekvő tendencia döntően a 60-64 éves férfiak és az 55-59 éves nők, kisebb mértékben a 65-69 éves férfiak és a 60-64 éves nők csoportját érintené. Az ennél idősebbek gazdasági aktivitását érdemben már nem befolyásolná.) Ennek előrejelzésénél a következő ismeretekre támaszkodhatunk:

- az idős népesség gazdasági aktivitásának jelenlegi szintje a fejlett országokban;
- a nyugdíjas korosztályokba tartozó népesség mai tényleges lekötöttsége Magyarországon (a gazdaságilag aktívak mellett a nyugdíj mellett foglalkoztatottak rétegét is számításba véve);
- az időskorúak gazdasági aktivitásának korábbi alakulásából adódó következtetések.

Az említettek összegzése arra a megállapításra vezet, hogy e variáns kiinduló feltételezésének érvényre jutása esetén a nyugdíjaskorúak gazdasági aktivitása a jelzett időszakra elérheti a 15-20%-os arányt. Ez a szint egyes fejlett országok mostani megfelelő mutatóihoz képest mérsékeltnek mondható, a magyar népességen belül kereső tevékenységgel ténylegesen lekötött nyugdíjaskorúaknak mintegy kétharmadát alkotja; végül nagyságrendjét tekintve nem különbözik a 60, illetve 55 éven felüli népesség 1970-es évek első felére jellemző aktivitási szintjétől.

V. Maximális változat

A változat alaphipotézise a távlatban reálisan számba vehető munkaerő-potenciál lényegében teljes igénybevétele. Konceptióját tekintve ezért több vonatkozásban eltér az előbbieken ismertetett variánsoktól.

A munkavállalási korú inaktív keresők rétegét illetően itt olyan feltételezéssel indokolt élni, amely minimálisra redukálja, vagy - lehetőséghez képest - ellensúlyozza az e kategória növekedése irányába ható tényezőket.

A rokkantsági nyugdíjban részesülő férfiak esetében a II. változattal kapcsolatban részletesebben kifejtett kedvezőtlen tendenciák hatása a közeli jövőben sem mellőzhető. Az 1990-es évek elejéig tehát az ebbe a kategóriába tartozók aránya bizonyosan tovább növekszik. A későbbiekben azonban a rehabilitációs rendszer hatékonyabb működése útján e folyamat korlátok közé szorítható, sőt esetleg lefékezhető. Ezért itt feltételezzük, hogy 1991 után a növekedés leáll, majd az évtized végétől javuló tendencia mutatkozik, mely a prognózis tárgyát képező periódus további részében folytatódik. A nőknél a rokkantsági nyugdíjasok arányának növekedése - ugyancsak a II. változattal kapcsolatban tárgyalt okok miatt - még az itt feltételezett intézkedések mellett is előreláthatólag tovább, egészen az 1990-es évek derekáig tarthat. Javulás csak az ezredfordulót követő időszakra vélelmezhető.

E variáns koncepciójának megfelelően a munkaerő-kínálat 1990 utáni években várható növekedését ellensúlyozó lépésekre nem kerülne sor. A korengedményes nyugdíjazás ke-

retét ennek megfelelően nem tágítanak. Az egyéb inaktív keresők kategóriáját a teljes időszakra változatlanul feltételeznék.

A felsorolt komponensek együttes hatása ebben a változatban azt eredményezné, hogy a munkavállalási korú inaktív keresők arányának emelkedését már 1990-1995 között stagnálás, 1995 után mérsékelt, az ezredfordulót követő évtized elejétől-közepétől pedig erőteljesebb csökkenés váltaná fel. E mutató értéke 2010 körül a jelenlegi szint alá süllyedne.

A gyermekgondozási díj kiterjesztése a gyermek kétéves koráig már életbe lépő intézkedés, melynek hatásával mindenképpen számolnunk kell. A maximális variáns azonban nem vehet figyelembe ezen túlmenően olyan természetű intézkedéseket, amelyek a dolgozók további rétegének a társadalmilag szervezett munkából való kivonásához vezetnének.

A nappali tagozatos tanulók arányát ebben a változatban a jelenlegi oktatási rendszer fennmaradása határozná meg azzal, hogy a közép- és felsőfokon továbbtanulók aránya az ezredfordulóig lényegében nem módosul, és ezt követően is csak enyhén emelkedik. A tanulók korszpecifikus mutatói e tendenciát tükröznék.

A háztartásbeli nők arányát - az előzőekben tárgyalt változatokkal ellentétben - nemcsak a generációs váltás, hanem bizonyos keretek között a munkát vállalni szándékozók aktívvá válása is csökkentené. Az ezredfordulót követő évtized közepe táján a háztartásbeli nők hányada elérné a minimumot, mely 2-3% körüli szintet jelentene.

Az egyéb eltartottak aránya a többi variáns előirányzatával azonosan alakulna.

A nyugdíjaskorú népesség vonatkozásában lényegileg a IV. variáns koncepciója lenne irányadó, még fokozottabb növekedési trend előrejelzése mellett, melynek eredményeként az idős népesség gazdasági aktivitása a vizsgált időszak végéig 20-25%-ra emelkedhet. Ez lényegében megfelel a feltételelezhető maximumnak.

Az ismertetett változatok feltételrendszere szerint felépített korszpecifikus gazdasági aktivitási mutatók nemként - minden időpontra azonos séma szerint - kerültek kidolgozásra.

A megfelelő logikai ellenőrzés és az esetleg szükséges korrekciók végrehajtása után a mutatókat a Népeségtudományi Kutató Intézet által meghatározott népességelőjelzés adataira vetíthetők. Az ily módon számszerűsített munkaerő-kínálati prognózisok nagyságrendjét, struktúráját különböző bontásokban további vizsgálatoknak indokolt alávetni. Szükséges ezzel kapcsolatban a számszerűsített prognózisok alapján kimutatható növekedési vagy csökkenési folyamatok áttekintése, ellenőrzése is. Amennyiben az ifjúsági for-

rásra - vagyis gyakorlatilag az iskolarendszert elhagyók számára - megfelelő előrejelzések készíthetők, további kontroll-lehetőséget nyújthat a prognosztizált folyamatokra vonatkozóan a társadalmilag szervezett munkába belépők és kilépők várható számának, valamint az ily módon adódó egyenlegnek a kimunkálása.

III. A NÉPESSÉG GAZDASÁGI AKTIVITÁSÁNAK ELŐRESZÁMÍTÁSA

1. Módszertani megjegyzések

A számítások célja alapvetően a munkaerőként jelentkezők körének a meghatározása volt az 1991-2021 közötti három évtizedes időtávra. A prognózis ennek megfelelően lényegében kínálati típusú, kínálatra orientált előrejelzésnek minősül. A foglalkoztatás prognosztizálásának a kínálat oldaláról való megközelítése a célkitűzésből adódóan nem számolhat az átmeneti egyensúlyzavarokkal, a kereslet konjunkturális jellegű változásával. Mérlegelni kellett ugyanakkor a kínálat rugalmasabbá tételére irányuló intézkedések várható hatását.

Tekintettel arra, hogy a prognózis a mai ismereteink szerint elsősorban valószínű változaton kívül a feltételezhető maximumot és minimumot alapul vevő változatban is elkészült, nagyjából érzékelhető az a sáv, amely nagyságrendileg kifejezi a foglalkoztatáspolitikai mozgásterének határait.

Külön probléma a jelenleg még elhanyagolható, de a jövőben esetleg éleződő struktúraváltással kapcsolatos elhelyezkedési gondok, egyszerűbben fogalmazva: a potenciális munkanélküliség kérdése. A kínálati jellegből következik, hogy az elhelyezkedni kívánó és a közvetítő szerveknél nyilvántartott állástalan személyek a munkaerő részét alkotják. Ez az elv összhangban áll a nyugati országokban általában követett gyakorlattal is. (Nem sorolhatók azonban ide az ún. "latens", rejtett munkanélküliek, akiknek számára egyébként is csak nagyon hozzávetőleges becslések útján lehetne következtetni.)

Itt kell megjegyezni, hogy a számítások alapját tartalmilag általában a gazdasági aktivitás vizsgálatánál alkalmazott hagyományos fogalmak képezik.

Két kérdésre mégis fel kell hívni a figyelmet:

1. Az elhelyezkedési támogatásban részesülők - akiknek száma minimális volt - az 1987-ben elfogadott szabályozás szerint inaktív keresőnek minősülnek. A számítások említett koncepciójából következően azonban az állást keresők mindenképpen a munkaerő részét alkotják, függetlenül attól, hogy milyen címen kapnak segélyt, vagy támogatást.
2. A gyermekgondozási szabadságon levők - ide értve jelenleg mind a gyermekgondozási díjban, mind a segélyben részesülők körét - továbbra is inaktív keresőnek minősülnek. Az inaktív keresők közé soroljuk továbbá a földjük, házuk bérbeadásából, albérlő, ágybérlő tartásából eredő jövedelemből élőket (ún. "egyéb inaktív keresők").

Az előrejelzés megalapozása érdekében vizsgálat tárgyává kellett tenni a népesség gazdasági aktivitása tekintetében eddig lezajlott folyamatokat. Az elemzés eredményei

- amelyeket részletesen külön anyag tartalmaz - több vonatkozásban arra a következtetésre vezettek, hogy az eddigi irányzatok semmiképpen sem folytatódhatnak tovább. A század első évtizedeinek fejlődésmenetében a maitól gyökeresen eltérő viszonyok tükröződtek. Az extenzív gazdaságfejlesztés korszaka, amely az 1950-es és az 1960-as éveket, valamint részben az 1970-es évek első felét jellemezte, végképpen lezárult. Meg kell tehát erősítenünk azt a tervezésben az 1980-as évek elejétől kezdve mindinkább teret nyert felismerést, mely szerint az eddigi trend extrapolációja - bármelyik periódusból indulunk ki - teljesen téves irányba terelné a számításokat.

A fontosabb mutatók viselkedése már az 1970-es évek derekán jelezte a tendenciák módosulását, az utóbbi években pedig nyilvánvaló volt, hogy nem csupán átmeneti változásokra került sor, hanem hosszabb távon is új irányzattal kell számolnunk. A növekedést több szempontból csökkenés, vagy stagnálás követte, más folyamatok lelassultak, és új tendenciák is jelentkeztek. A legátfogóbb mutató, az aktív keresőknek az ország teljes népességéhez viszonyított aránya tekintetében például negyedszázadon át felfelé ívelő fejlődési vonal tört meg az 1975 utáni időszakban. Az irányváltozást - kisebb eltolódásokkal - a nemenkénti és korszpecifikus mutatók is tükrözték. A munkavállalási korú népességben belül az inaktív keresők aránynövekedése gyorsult. A tanulók hányadának bővülését hullámzó jellegű folyamat váltotta fel. A háztartásbeli nők arányának csökkenése mérséklődött. A nem tanuló eltartott férfiak hányada a minimálisra csökkent, majd - nem várt módon - némileg emelkedni kezdett. Nem hanyagolható el ilyen összefüggésben sem, hogy magán az aktív kereső népességben belül is jelentős átrendeződés ment végbe.

A példaként említett változások, amelyek összességében a gyökeres fordulat elemeit képezik, gyakorlatilag a demográfiai és gazdasági feltételek együttes, időben is csaknem egybeeső átalakulásának az eredményeként értékelhetők. Az egyik oldalon módosultak a foglalkoztatás mértékét befolyásoló népesedési feltételek; a teljes népesség, ezen belül a munkaképes korú népesség és a munkaerőforrás ugyanis nem gyarapodott tovább, sőt visszaesett. A másik oldalon az extenzív fejlődés "klasszikus" periódusát felváltó átmeneti jellegű, de mindenképpen az intenzifikálásra irányuló törekvéssel jellemezhető szakaszban a foglalkoztatáspolitikai gyakorlata is szükségképpen átalakult.

Az előrejelzés a vázolt körülmények miatt csak az új helyzetből indulhat ki. Az 1950-es és 1960-as évekre jellemző extenzív típusú növekedési folyamat belátható időn belüli megismétlődését gyakorlatilag ki lehet zárni. E feltételezést az egyszerű logika is alátámasztja, hiszen a gazdasági aktivitás bővülésének akkor tapasztalt mértéke viszonylag nem nagy távon a reálisan még feltételezhető maximumot meghaladó arányok kialakulását eredményezné. A különböző tényezők együttes hatása egyes időszakokban természetesen előidézheti a foglalkoztatottság színvonalának bizonyos növekedését, ami azonban

mindenképpen csak korlátozott és átmeneti jellegű lehet. Három, három és fél évtizedes távlatban ugyancsak nehezen védhető az ellenkező végre épülő koncepció, mely végig stagnáló vagy hanyatló gazdaság és társadalom képét vetítené előre, ahol szinte egyedüli út a munkaerő-kínálat minden eszközzel való korlátozása.

A megalapozatlan optimizmussal szemben az egyoldalú pesszimizmus sem fogadható el, nem táplálva illúziókat a jelenlegi nehézségekből való kibontakozás problémáival, időigényével kapcsolatban. Egyetlen társadalom sem rendezkedhet be az élesedő verseny követelményei között arra, hogy egy egész nemzedék idejére lemond minden előrehaladásról, és konzerválja az elmaradottságot, ha egyáltalán létezni és funkcionálni akar. A gazdaságilag aktív és nem aktív népesség arányának jelentős eltolódása az előbbi rovására már önmagában is súlyos egyensúlyzavarok előidézőjévé válhat, és az életszínvonalat is kedvezőtlenül befolyásolhatja.

Egészében kijelölhetők tehát azok a határok, amelyeket a foglalkoztatási előrejelzésnél figyelembe kell venni. A népességprognózisok ehhez - feltéve, hogy ma ismeretlen tényezők nem zavarják meg a demográfiai folyamatokat - a munkaképes népesség vonatkozásában az ezredfordulóig meglehetősen pontos, az ezt követő időszakra pedig nagyságrendileg kielégítő információkat tudnak szolgáltatni. Az ezredforduló táján munkába lépők száma például viszonylag jól jelezhető, mivel a megfelelő évjáratokba tartozók megszülettek, sőt részben iskolába járnak, vagy rövidesen megkezdik tanulmányaikat.

Az előrejelzés módszerének, feltételrendszerének kialakításánál a jelzett határon belül is számos tényezőt indokolt mérlegelni, minthogy a vizsgálni kívánt folyamatok természetüknél fogva multifaktoriális jellegűek. Magától értetődik, hogy a számításokat nem korlátozhatjuk kizárólag a gazdaságilag aktív népességre. A munkaerő-kínálat nagyságrendje szempontjából lényeges annak ismerete, hogy miként alakulhat az aktív kereső tevékenységgel nem lekötött társadalmi csoportok (pl. tanulók, gyermekgondozási szabadságon levők), továbbá a rokkantak, munkaképtelenek stb. aránya. Az utóbbiak szám-bavétele alapján állapítható meg tehát, hogy az adott életkorú népességből reálisan mekkora hányad foglalkoztatható. Ebből a célból a munkavállalási korú nem aktív népesség alábbi csoportjait indokolt megkülönböztetni:

- a) rokkantsági és korengedményes nyugdíjasok, járadékosok és egyéb inaktív keresők;
- b) a gyermekgondozási szabadságon levők (ide értve mind a gyest, mind a gyedet igénybe vevőket);
- c) az iskolák nappali tagozatán tanulók;
- d) a háztartásbeli nők és egyéb eltartottak.

Az e kategóriába tartozók arányának alakulása különböző tényezők függvényében

mérlelhető. A kapott arányok levonása után rendelkezésre álló "maradvány" képezi nemként és korcsoportos részletezésben az aktív keresőként figyelembe vehető népességet. A vázolt módszer alkalmazásával a gazdasági aktivitást befolyásoló különböző hatások összegződnek. Az egyes tényezők "ütköztetése" eleve bizonyos kontroll-lehetőség beépítését jelenti, miáltal az esetleg téves irányba mutató feltételezések korrekciójára is mód nyílik. A több faktor figyelembevételén alapuló, az egyes gazdasági és társadalmi folyamatok irányának jövőben lehetséges változásából adódó következtetések levonására is alkalmas számítási eljárás kialakításának szükségességét az ismertetett szempontok indokolják.

Hangsúlyozni kell, hogy már az 1980-as évek elején lényegében hasonló módszer felhasználásával készültek számítások az Országos Tervhivatal távlati foglalkoztatáspolitikai koncepciójához. A Népeségtudományi Kutató Intézet 1983. évi népességprognózisán alapuló vizsgálatai szintén ezt a metodikát ültették át a gyakorlatba¹¹. Az újabb munkaerő-kínálati előrejelzés jelentőségét nem elsősorban e módszerek további finomítása adja meg, hanem a korábbi számítások óta eltelt időszak információin alapuló újabb következtetések jelentik.

Jelenleg ugyanis már mód nyílik egyrészt az új korszerűsített népességprognózis hasznosítására, másrészt pedig az utóbbi években végbement, fentiekben vázolt folyamatok a foglalkoztatottság jövőbeni alakulására vonatkozó hipotézisrendszer egyes elemeinek az ismételt átgondolását is szükségessé tették. Jelen számítás bázisát gazdasági aktivitás tekintetében már az 1986. évi adatok képezik. Az előrejelzés "időhorizontja" tárgult, amennyiben az ezredforduló utáni két évtizedet is magában foglalja.

A korcsoportos gazdasági aktivitási ráták 1991-2021-ig 5 évenkénti időpontokra készültek el. A vizsgálat során célszerűnek látszott külön kezelni a munkavállalási korú népességet, valamint a nyugdíjaskorúakat. Az utóbbiak esetében a különböző aktivitási csoportok vizsgálata nem szolgáltathat érdemleges információt. Itt a nyugdíjasok foglalkoztatásával kapcsolatos tapasztalatok mellett a nyugdíjrendszer változásának várható hatása, az időskorúak gazdasági aktivitásának a fejlett országokra jellemző alakulása nyújthat támpontot.

¹¹A részletes leírást l. "A népesség gazdasági aktivitásának demográfiai tényezői" c. kiadványban (a Népeségtudományi Kutató Intézet Kutatási Jelentései 27. sz. Bp. 1985).

2. A prognosztizált folyamatok jellemzése

A számítások során figyelembe vett alapvető folyamatok sajátosságai az alábbiakban foglalhatók össze:

A munkavállalási korú inaktív keresők körén belül - a valós folyamatok jobb közelítése, az eredmények finomítása érdekében - eltérő irányú fejlődést látszott indokoltnak alapul venni a rokkantsági és korengedményes nyugdíjasok, az egyéb inaktív keresők, valamint a gyeden és gyesen levők tekintetében.

A tényadatok alapján kimutatható, hogy a gazdaságilag inaktív munkavállalási korú férfiak aránya húzamosabb idő óta - főleg az 1970-es évek elejétől - erőteljesen növekedett. E tendencia túlnyomórészt a munkavállalási kor utolsó évtizedében levő (leginkább az 55-59 éves) rokkantak számának a gyors emelkedésére vezethető vissza, de részben a korengedményes nyugdíjazás bővülését is tükrözi. (Újabban az egyéb inaktív keresők, mint például a lakásuk, nyaralójuk bérbeadásából élők sokáig jelentéktelennek tekintett rétege is gyarapodott.)

A rokkantsági nyugdíjban részesülő férfiak aránya már jelenleg is igen magas. Ennek az arálynak a további nagyobb mérvű növekedése nem valószínűsíthető. A későbbiek során inkább csökkenési folyamat megindulásával lehet számolni. Hangsúlyozni kell azonban, hogy az idősebb munkavállalási korú férfi lakosság jelentős hányadának munkaképtelenségét olyan - nagyrészt az életmóddal összefüggő - tényezők idézik elő, amelyekben érdemleges mérvű tényleges javulás csak hosszabb távon képzelhető el. A cél itt a fejlett országok jelenlegi viszonyainak a fokozatos közelítése lehet. E folyamat megindulását reálisan kedvező esetben is csak az ezredfordulót követő időszakra tétélezhetjük fel. Ennél esetleg valamivel korábban kifejezésre juthat azonban az aktivitási rátákban a rokkantak rehabilitációját célzó tevékenység hatékonyságának a javulása.

A vázolt hipotézisek végeredményben lehetővé teszik olyan prognózis kialakítását, mely távlatban - főleg az ezredfordulót követő két évtizedben - a rokkantsági nyugdíjban részesülő férfiak arányának jelentősebb csökkenésével számol.

A nők körében a rokkantsági nyugdíjasok aránya jóval alacsonyabb, mint a férfiaknál, ami részben abból adódik, hogy náluk a munkavállalási kor felső határa alacsonyabb. Ez az arány viszont a következő 5-10 évben még elkerülhetetlenül növekedni fog, mivel addig fokozatosan a mind teljesebb mértékben foglalkoztatott, vagyis rokkantsági nyugdíjra egyre szélesebb körben jogosult és egyúttal foglalkozási ártalmaknak mindinkább kitett évjáratokkal kell számolni.

A nyugdíj előtt álló utolsó korcsoportba tartozók korengedményes nyugdíjazása a strukturális váltással összefüggő intézkedések nyomán előreláthatólag mind a férfiaknál, mind a nőknél fokozatosan szélesebb körre terjed ki. Az 1990-es évek elején - a nagylét-

számú évfjártok belépése folytán - a váltásra irányuló nyomás esetleg még fokozódhat. A továbbiakban viszont a korengedményes nyugdíjazásra irányuló igények létjogosultsága minden valószínűség szerint csökkenni fog.

A gyermekgondozás anyagi támogatásának kiterjesztése főként a 20-29 éves nők körében növelheti az inaktív keresők arányát. A következő évtized második felében, vagy az ezredforduló táján - a gazdasági lehetőségekkel összhangban - esetleg sor kerülhet a kedvezmények újabb kiterjesztésére, ami a gazdasági aktivitást tovább csökkentené. A gyermekgondozás miatt az aktív keresők közül rövidebb-hosszabb időre kilépő nők arányát illetően a prognózis három változata némileg eltérő feltételeket állapít meg. Egyik variáns sem szakadhat el azonban az alapul vett népességprognózistól, mely nem irányozza elő a termékenység szintjének lényeges javulását. (A gyermekszám alakulása tehát nem jelentene alapvető módosító tényezőt.)

A nappali tagozatos tanulóknál a korszpecifikus mutatók tekintetében a következő hat-nyolc év során érdemleges változásra nem kerülhet sor. Az általános iskolát befejezők jelenlegi (96% körüli) aránya érdemben aligha fokozható. A középiskoláknál az 1990-es évek elején, sőt részben már az 1980-as évek végén gondot fog okozni a nagylétszámú évfjártokba tartozó jelentkezők fogadása. Ennek megfelelően az adott korcsoportokon belül még a középiskolát végzők jelenlegi hányadának a szinten tartása is problematikus lehet. A korszpecifikus tanuló-arányok érdemleges javítására tehát legkorábban az 1990-es évek derekán kerülhet sor. Az ezredforduló körüli években nyílhat lehetőség a középiskolai oktatásban részesülők körének érdemi szélesítésére.

Ez gyakorlatilag annak a koncepciónak a megvalósítását jelentené, hogy az elméletigényesebb szakmunkásképzést és a szakiskolai képzést fokozatosan integrálnák a középiskolai oktatás rendszerébe. Ily módon az adott évfjártokba tartozók többsége középiskolai szinten fejezné be tanulmányait.

A prognózis tárgyát képező időszak végéig a középiskolát elvégzők hányada az adott évfjártba tartozók háromnegyed részére, a felsőfokon végzőké mintegy 18-20%-ra emelkedhet. A tanulmányok folytatása miatt eltartottak aránya a vizsgált periódus második felében fokozatosan növekedne. E növekedés elsősorban a 15-19 évesek, kisebb mértékben a 20-24 évesek csoportját érintené. (A 25-29 éveseknél már elhanyagolható lenne.)

Meg kell jegyezni, hogy az iskolázási arányok prognosztizált növekedése a fejlett országok jelenlegi mutatóinak az ismeretében - különösen a felsőfokot illetően - inkább visszafogottnak minősíthető.

A háztartásbeli nők aránya a generációs váltással összefüggésben nagyjából a XXI. század első évtizedének a közepéig folyamatosan csökken. Eddig az időpontig ugyanis kilépnek a munkavállalási korúak közül az olyan évfjártokba tartozók, amelyek körében a

nők munkavállalása még nem volt általános jelenség. A háztartásbeli nők aránya ezt követően alacsony (3-4% körüli) szinten állandósulhat.

A felsoroltakon kívül mindkét nemnél folyamatosan számolni kell 1-2% körüli arányban egyéb eltartottakkal.

A nyugdíjaskorúak tekintetében az 1990-es évek elején lényegében az eddig kialakult igen alacsony gazdasági aktivitási szint fennmaradásával számolhatunk. A nyugdíjkorhatár tervezett későbbi emelése a mai ismereteink szerint reálisan csak az évtized közepe felé érvényesülhet, és akkor is csak a jelenlegi nyugdíjra jogosultak legalsó csoportjában okozhat elmozdulást. A javasolt rugalmas szabályozás, mely a nők esetében például a felnevelt gyermekek számát is figyelembe venné, még ebben a korcsoportban is mérséklőleg hat.

Valószínűsíthető azonban, hogy a második demográfiai hullám eredményeként adódó viszonylag bőséges munkaerő-kínálat időszakának a lezárulása után rövidesen, tehát már 8-10 év múlva elkezdődik az a periódus, amikor folyamatosan növekedni fog az igény az idős népesség bevonására. A ténylegesen munkaerőforrásként számba vehető munkavállalási korú népesség állományának csökkenését ugyanis elsősorban ily módon kompenzálhatják. Az idős aktív keresők aránya ebben az esetben az 1990-es évek utolsó harmadától kezdve hosszabb távon dinamikusan emelkedne. E folyamat eredményeként a vizsgált időszak utolsó évtizedére a mai értelmezés szerint nyugdíjra jogosult korcsoportok mostani szinthez képest magas gazdasági aktivitási rátája alakulna ki. (A növekvő tendencia döntően a 60-64 éves férfiak és az 55-59 éves nők, kisebb mértékben a 65-69 éves férfiak és a 60-64 éves nők csoportját érintené. Az ennél idősebbek gazdasági aktivitását érdemben már nem befolyásolná.) Ennek előrejelzésénél az alábbi ismeretekre támaszkodhatunk:

- az idős népesség gazdasági aktivitásának jelenlegi szintje a fejlett országokban;
- a nyugdíjas korosztályokba tartozó népesség mai tényleges lekötöttsége Magyarországon (a gazdaságilag aktívak mellett a nyugdíj mellett foglalkoztatottak rétegét is számításba véve);
- az idős korúak gazdasági aktivitásának korábbi alakulásából adódó következtetések.

Az említettek összegzése arra a megállapításra vezet, hogy e variáns kiinduló feltételezésének érvényre jutása esetén a nyugdíjaskorúak gazdasági aktivitása a jelzett időszakra elérheti a 15-20%-os arányt. Ez az arány egyes fejlett országok mostani megfelelő mutatóihoz képest mérsékeltnek mondható, a magyar népességen belül kereső tevékeny-

séggel ténylegesen lekötött nyugdíjaskorúaknak mintegy kétharmadát alkotja; végül nagyságrendjét tekintve nem különbözik a 60, illetve 55 éven felüli népesség 1970-es évek első felére jellemző aktivitási arányától.

A prognózis alábbi variánsai (a technikai változat kivételével) alapvetően a változt folyamatokon alapulnak, de azok intenzitása, időtartama és egyes részletei tekintetében eltérnek egymástól.

3. A számítások változatai, a főbb eredmények áttekintése

A számítások technikai, minimális, közepes és maximális változatban készültek. Az egyes variánsok kialakításának alapját képező hipotézisek részletekbe menő ismertetését az előző fejezet tartalmazza.

a) Technikai változat

E változat az 1986. évi bázis szerinti korszecifikus gazdasági aktivitási arányok fennmaradását feltételezi. Jelentősége abban foglalható össze, hogy alapot ad a további variánsokban szereplő tendenciák értékeléséhez.

8. Az aktív keresők várható száma a technikai változat összefoglaló eredményei szerint, nemenként

Év	Összes	Férfi	Nő
	aktív kereső		
		1000 fő	
1986 (bázis)	4895	2646	2249
1991	4912	2654	2258
1996	4964	2695	2269
2001	4952	2703	2249
2006	4845	2650	2195
2011	4708	2585	2123
2016	4627	2532	2095
2021	4613	2521	2092
		1986 = 100,0	
1991	100,3	100,3	100,4
1996	101,4	101,9	100,9
2001	101,2	102,2	100,0
2006	99,0	100,2	97,6
2011	96,2	97,7	94,4
2016	94,5	95,7	93,2
2021	94,2	95,3	93,0

A technikai változat szerint az aktív keresők számában, összetételében lényegileg a prognosztizált demográfiai folyamatok tükröződnek, eltekintve minden más tényezőtől. A munkaképes korcsoportokba tartozók létszámának növekedésével párhuzamosan tehát a 90-es évek elején és közepén szükségszerűen növekszik az aktív keresők létszáma. A maximum azonban csak mérsékelten, nem egészen 70 ezer fővel, 1,4%-kal haladhatná meg az 1986. évi szintet, majd még az ezredforduló előtt visszaesési folyamat kezdődne el, mely azután egészen a vizsgált időszak végéig (2021-ig) folytatódna. E folyamat eredményeként az aktív keresők száma az ezredfordulót követő évtized első éveiben az 1986-os értékre állna vissza, a továbbiakban pedig fokozatosan jóval alacsonyabb színvonalra csökkenne (végül csak 4,6 millió főt tenne ki).

A vázolt tendenciák fő vonulataiban mindkét nemnél érvényesülnének. Eltérés csak annyiban mutatkozna, hogy a férfiaknál a 90-es években várható növekedés valamivel nagyobb arányú lenne és az irányváltás pedig később, 2000 után válna érzékelhetővé.

A technikai változat mindenképpen arra hívja fel a figyelmet, hogy a korszpecifikus gazdasági aktivitás változatlansága esetén az átmeneti munkaerőbőséget hosszabb távon krónikus utánpótlási gondok váltanák fel.

b) Minimális változat

Az alapot itt az a feltételezés jelentené, hogy a jövőben főleg - ha nem is kizárólagos jelleggel - a munkaerő-kínálat mértékét korlátozó tendenciák jutnak túlsúlyra. Az ily módon prognosztizált irányzat a kínálat oldaláról összhangra törekszik az intenzív fejlesztés követelmény-rendszerével, mely a kereslet oldaláról határolja be az aktív kereső tevékenységbe vonható munkaerő nagyságát. A minimalizált változat tehát olyan folyamatokat feltételez, amelyek kizárják, vagy legalább erősen csökkentik a tartós és általános jellegű túlkínálat kialakulásának lehetőségét. Az ebből adódó főbb eredmények a következők:

9. Az aktív keresők várható száma a minimális változat összefoglaló eredményei szerint, nemenként

Év	Összesen	Férfi	Nő
1000 fő			
1986 (bázis)	4895	2646	2249
1991	4838	2653	2185
1996	4912	2712	2200
2001	4961	2755	2206
2006	4880	2731	2149
2011	4732	2665	2067
2016	4646	2619	2027
2021	4638	2614	2024
1986 = 100,0			
1991	98,8	100,3	97,2
1996	100,3	102,5	97,8
2001	101,3	104,1	98,1
2006	99,7	103,2	95,6
2011	96,7	100,7	91,9
2016	94,9	99,0	90,1
2021	94,7	98,8	90,1

A minimális változat értelmében a munkaerő-kínálatot határozottabban korlátozó irányzat már a közeli jövőben is megnyilvánulna. Az aktív keresők létszámának növekedését azonban a 90-es években végső fokon ez sem akadályozhatná meg; a demográfiai folyamatok hatásának érvényesülését legfeljebb késleltetné, és némileg mérsékelné. Az aktív keresők állománya a következő évtized közepére e feltételrendszer szerint is meghaladná a 4,9 milliót, a maximumot viszont csak nagyjából az ezredforduló táján érné el. (E maximum alig lenne alacsonyabb a technikai változatban feltételezett értéknél.)

A minimális variáns általában az előbbinél kiegyenlítettebb folyamatokat eredményez. Ennek megfelelően az ezredforduló utáni időszakra prognosztizált visszaesés üteme is valamivel mérsékeltebb. A távlatban várható munkaerő-utánpótlási gondokat azonban a munkaerőforrások minimális változat feltételrendszerének megfelelő korlátozott igénybevétele alig enyhítené.

E változat egyik fő sajátossága, hogy a jelenleginél nagyobb mértékben veszi számba a nők családi lekötöttségét, főleg a gyermekgondozási szabadság igénybevételét. Ily módon az aktív kereső tevékenységet folytató nők száma még a 90-es években - tehát az átmeneti "munkaerőbőség" időszakában is - a bázis színvonal alatt maradna. A gazdaságilag aktív férfiak állománya ugyanakkor viszonylag erőteljesen emelkedne. A XXI. szá-

zad első két évtizedében a jelzett csökkenési folyamat a férfiakat is érintené, de létszámuk csak a 2011-2015 közötti években süllyedne az 1986. évi szint alá.

Az előbbiekből szükségszerűen következik a nemek közötti munkamegosztás korábbi-tól eltérő irányú változása: a nők aránya az aktív keresők körén belül az 1986. évi 45,9%-ról 1991-ben 45,2%-ra, 2001-ben 44,5%-ra, a vizsgált periódus végén pedig 43,6%-ra esne vissza.

A dolgozók korösszetétele szintén módosul, amennyiben növekszik az idősebb korcsoportokba tartozók szerepe. A bázis időpontban az aktív keresőknek nem egészen kétötöd része (39,4%-a) volt 40 éven felüli. 1991-ben a 40 éven felüliek aránya - a minimális változat alapján számítva - már 41,7%-ot, 2001-ben 47,1%-ot fog kitenni. A prognózis záró időpontjában a gazdaságilag aktívak többsége (52,2%-a) tartozik majd az említett korcsoportokba.

10. Az aktív keresők várható száma a minimális változat szerint,
korcsoportonként százalékos megoszlásban

Korcsoport (év)	1986 (bázis)	1991	1996	2001	2006	2011	2016	2021
14	0,1	-	-	-	-	-	-	-
15-19	6,2	6,1	5,2	3,8	3,1	3,0	3,0	2,6
20-24	9,9	10,7	11,7	11,6	9,1	8,9	9,4	10,0
25-29	13,1	10,7	11,9	13,2	13,6	10,9	10,5	11,0
30-34	16,5	12,8	11,3	12,7	14,6	14,7	11,8	11,5
35-39	14,8	17,0	13,9	11,6	13,3	15,6	16,1	12,7
40-44	12,8	14,2	16,2	13,4	11,5	13,5	15,7	16,1
45-49	11,1	12,1	13,2	15,1	12,9	11,4	13,3	15,2
50-54	9,2	9,4	10,3	11,7	13,9	12,2	10,7	12,3
55-59	4,7	4,5	4,6	5,2	6,1	7,5	6,6	6,0
60-X	1,6	1,5	1,6	1,7	1,9	2,3	2,9	2,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

c) Közepes változat

E változat ugyancsak a munkaerő-kínálat korlátozott mértékű növekedésével számol, de az előbbinél több vonatkozásban rugalmasabb feltételrendszert állít fel. A fejlesztés intenzív jellege itt is mint távlatban érvényesülő alapkövetelmény jelenik meg. Az 1995 és főleg a 2000 utáni időszakra viszont ez a variáns a gazdasági fejlődés által biztosított mozgásteret tágabbnak tételezi fel, mint a minimális hipotézisen alapuló előrejelzés. A munkaerő-kereslet és -kínálat egyensúlya ennek megfelelően valamivel magasabb szinten alakulhat ki.

Az ebből adódó eredményeket összefoglalóan a következő tábla szemlélteti.

11. Az aktív keresők várható száma a közepes változat összefoglaló eredményei szerint, nemenként

Év	Összesen	Férfi	Nő
1000 fő			
1986 (bázis)	4895	2646	2249
1991	4935	2692	2243
1996	4979	2714	2265
2001	5087	2798	2289
2006	5002	2766	2236
2011	4944	2782	2162
2016	4858	2730	2128
2021	4847	2719	2128
1986 = 100,0			
1991	100,8	101,7	99,7
1996	101,7	102,6	100,7
2001	103,9	105,7	101,8
2006	102,2	104,5	99,4
2011	101,0	105,1	96,1
2016	99,2	103,2	94,6
2021	99,6	102,8	94,6

A számítások e változatának alapkonceptiója értelmében a gazdaságilag aktív népesség állománya nagyjából az ezredfordulóig fokozatosan (évente átlagosan mintegy 12-13 ezer fővel) növekszik. A maximum ebben az esetben megközelítené az 5,1 milliót. A 2000 utáni időszakban ugyancsak csökkenés adódna, amelynek mértéke azonban enyhébb lenne, mint a minimális változat esetében. Itt ugyanis azt feltételezzük, hogy a mai fogalmak szerint a nyugdíjaskorú népesség részvétele az aktív kereső tevékenységben valamivel nagyobb arányban - bár még mindig meglehetősen mérsékelt - bővíthet. A gazdasági aktivitás a XXI. század második évtizedének végére ilyen alapon csak kevéssel esne a jelenlegi színvonal alá.

Az aktív kereső nők száma a közepes változat rendszerében 1991-ig lényegében szinten maradna, a 90-es években pedig kevésbé növekedne, majd erőteljesebben csökkenne, mint a férfiaké. Az előző variánsnál ismerttetetthez hasonló jellegű eltolódás tehát lényegileg itt is végbemenne. A nők aránya azonban valamivel lassabban változna: 1991-ben 45,5%-ot, tíz évvel később kerekén 45%-ot tenne ki, végül valamivel 44% alá süllyedne.

A korösszetételben a folyamatok alapvető irányára és intenzitására gyakorlatilag a minimális változatnál elmondottak érvényesek: az idősebb korcsoportokba tartozók (40

éven felüliek) hányada a gazdaságilag aktív népességen belül fokozatosan növekszik: 1991-ben megközelíti a 42%-ot, 2001-ben meghaladja a 47%-ot, majd a vizsgált időszak végére a dolgozók többségét, 52%-át fogja képezni. A közepes változat feltételrendszeréből adódóan a nyugdíjaskorú gazdaságilag aktív népesség száma a 90-es évek második felétől kezdve erőteljesebben növekedne. A 60 éven felüliek aránya azonban a jelenlegi 1,6%-kal szemben ez esetben is legfeljebb 4% körüli értéket érhet el.

12. Az aktív keresők várható száma a közepes változat szerint,
korcsoportonként, százalékos megoszlásban

Korcsoport (év)	1986 (bázis)	1991	1996	2001	2006	2011	2016	2021
14	0,1	-	-	-	-	-	-	-
15-19	6,2	6,4	5,9	4,3	3,7	3,7	3,8	3,5
20-24	9,9	10,7	10,3	11,1	8,9	8,8	9,4	10,0
25-29	13,1	10,7	10,6	12,1	12,8	10,6	10,2	10,7
30-34	16,5	13,7	12,8	12,7	14,4	14,7	11,7	11,4
35-39	14,8	16,8	16,9	11,5	13,1	15,1	15,6	12,3
40-44	12,8	14,1	14,7	13,2	11,4	13,1	15,2	15,5
45-49	11,1	12,0	12,0	15,0	12,9	11,1	12,9	14,7
50-54	9,2	9,4	10,0	11,7	13,9	12,0	10,5	12,0
55-59	4,7	4,6	4,8	5,2	6,2	7,6	6,7	6,1
60-X	1,6	1,6	2,0	2,2	2,7	3,3	4,0	3,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

d) Maximális változat

A feltételrendszer alapja ennél a számításnál a reális mérlegelésből kiindulva figyelembe vehető munkaerő-potenciál előbbieknél nagyobb mérvű igénybevétele. Ez a változat sem számol a régi értelemben vett extenzív jellegű növekedéssel, de - főleg a későbbi periódusokra - olyan gazdasági fejlődést vesz alapul, mely indokolttá teszi a lehetséges tartalékok (pl. nők, időskorúak) viszonylag széles körű mobilizálását. E variáns érvényesülése nyilvánvalóan magában hordozza a kínálat és kereslet közötti egyensúly konjunkturális viszonyoktól függő fokozott labilitását. Az eredmények - mint a következő összefoglaló adatok szemléltetik - erősebben eltérnek a többi változatnál közltekéntől.

13. Az aktív keresők várható száma a maximális változat összefoglaló
eredményei szerint, nemenként

Év	Összesen	Férfi	Nő
		1000 fő	
1986 (bázis)	4895	2646	2249
1991	5052	2738	2314
1996	5220	2847	2373
2001	5320	2926	2394
2006	5266	2911	2355
2011	5170	2881	2289
2016	5101	2845	2256
2021	5099	2835	2264
		1986 = 100,0	
1991	103,2	103,4	102,9
1996	106,6	107,6	105,5
2001	108,7	110,6	106,4
2006	107,6	110,2	104,7
2011	105,6	108,9	101,8
2016	104,2	107,5	100,3
2021	104,2	107,1	100,7

A vizsgált periódus első másfél évtizedében az itt prognosztizált növekedés viszonylag számottevő: 425 ezer főt (8,7%-ot) tenne ki. Az aktív keresők állománya tehát évente átlagosan mintegy 21-22 ezerrel gyarapodna. Az ezredforduló táján kerekén 5,3 millió fő lenne gazdaságilag aktív. (Ez a szám közel áll az Országos Tervhivatal korábbi prognózisaiban szereplő értékekhez.)

A következő század első két évtizedében a maximális változat szerint is elkerülhetetlen a dolgozók számának érdemleges - több mint 220 ezres - visszaesése. A magyar gazdaság azonban ebben az esetben még a vizsgált időszak végén is 5,1 millió főt foglalkoztatna, ami gyakorlatilag megfelel az 1970-es évek közepén tapasztalt eddigi maximális szintnek (az 1976. évi adatok alapján 5 millió 93 ezer fő).

A nők arányának csökkenése a maximális változat alapján is szükségszerű folyamatnak látszik. Ennek értelmében az aktív kereső nők hányada az ezredfordulóig 45%-ra, majd a következő évtizedekben 44,3-44,4%-ra esik vissza. Hasonló a helyzet a korösszetétel eltolódása tekintetében is: a 40 éven felüliek aránya a maximális variáns esetében szintén fokozatosan növekszik és végül megközelíti az 52%-ot.

14. Az aktív keresők várható száma a maximális változat szerint,
korcsoportonként, százalékos megoszlásban

Korcsoport (év)	1986 (bázis)	1991	1996	2001	2006	2011	2016	2021
14	0,1	-	-	-	-	-	-	-
15-19	6,2	6,8	6,4	4,9	4,5	4,7	5,0	4,7
20-24	9,9	10,7	11,7	11,6	9,2	8,9	9,5	10,2
25-29	13,1	10,7	11,6	12,8	12,9	10,3	9,9	10,5
30-34	16,5	13,3	10,9	12,2	14,0	14,4	11,4	10,9
35-39	14,8	16,6	13,4	11,1	12,7	14,6	15,0	11,8
40-44	12,8	14,0	15,8	13,0	11,1	12,8	14,7	15,0
45-49	11,1	11,9	13,0	14,9	12,6	10,9	12,5	14,3
50-54	9,2	9,6	10,4	11,6	13,8	11,9	10,4	11,8
55-59	4,7	4,6	4,6	5,2	6,1	7,6	6,8	6,1
60-X	1,6	1,8	2,5	2,7	3,1	3,9	4,8	4,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

4. Az egyes változatok alapján levonható fontosabb következtetések

A gazdasági aktivitás várható színvonalát illetően az egyes változatok szükség-szerűen eltérő következtetéseket eredményeznek. A technikai változat szerint a gazdasági aktivitás szintje a korösszetétel függvényében alakul. Az össznépszerűen belül ennek megfelelően az aktív keresők aránya az 1986. évi 46,0%-os bázishoz képest eleinte emelkedik, és az 1990-es évek közepén várható maximumot (47,6%) követően csökkenni kezd. A csökkenő tendencia az ezredforduló után kifejezettebbé válik és a gazdasági aktivitás a XXI. század első évtizedének vége felé a jelenlegi szint alá süllyed. Az aktivitási arány a vizsgált periódus utolsó szakaszában valamivel 45% alatt stabilizálódik. A minimális változat az előbbihez képest annyi eltérést mutat, hogy a gazdasági aktivitás mérsékelt növekedése nem áll meg a 90-es évek közepén, hanem lényegében az ezredforduló-ig folytatódik. A továbbiakra nézve ez a variáns is visszaesést irányoz elő, mely végül 45% körüli arány kialakulásához vezetne. A közepes változatnál a csúcs nagyjából szintén az ezredfordulóra esne, de körülbelül egy százalékponttal magasabb szintet érne el, tehát a 90-es években valamivel erőteljesebb növekedésre kerülne sor. A 2000 utáni időszakra az arány csökkenése a közepes variáns értelmében is elkerülhetetlennek látszik, bár a folyamat a szakaszban lassúbb lenne. A gazdasági aktivitás még az ezredfordulót követő második évtizedben sem süllyedne 47% alá, vagyis ismét a 90-es évek elejére jellemző értékre állna vissza. A maximális változat annyiban hasonlít a fentebb ismertetettekhez, hogy ennél szintén kimutatható a növekedés és csökkenés periódusa. A gazdasági aktivitás

várható színvonalát illetően azonban nemcsak a technikai és a minimális variánshoz, hanem még a közepes számításához képest is markáns különbséget mutat. A maximális változat ugyanis olyan növekedést tételez fel az ezredfordulóig terjedő másfél évtizedre, melynek eredményeként a népességnek több mint fele (51%) aktív kereső lenne. A későbbiekben, a prognosztizált csökkenési folyamat lezárulása után is 49,5-49,7% közötti aktivitási arány maradna fenn. Ez utóbbi variáns tehát valójában a reálisan még számításba vehető felső határt jelzi. (A nemzetközi tendenciák is arra vallanak, hogy a népesség gazdasági aktivitásának mutatója általában nem haladja meg lényegesen az 50% körüli értéket.) Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy e változat, amellett hogy a lehetséges értékhatárokon belül van, akár a minimális, akár a közepes variánshoz képest kevésbé valószínű fejlődési pályaként jellemezhető.

15. A népesség gazdasági aktivitásának várható alakulása (%)

Év	Technikai	Minimális	Közepes	Maximális
	v á l t o z a t			
1986 (bázis)	46,00	46,00	46,00	46,00
1991	46,69	46,54	46,90	48,01
1996	47,56	47,06	47,42	50,00
2001	47,47	47,56	48,77	51,00
2006	46,46	46,79	47,96	50,50
2011	45,40	45,62	47,67	49,85
2016	44,92	45,09	47,16	49,51
2021	44,96	45,21	47,24	49,69

A teljes népesség mellett a munkavállalási korú népesség gazdasági aktivitása is külön figyelmet érdemel, hiszen az aktív keresők döntő hányadát szükségképpen a 15-59 éves férfiak, illetve a 15-54 éves nők alkotják. Meghatározó jelentőségű tehát, hogy az e korhatárok közé tartozók milyen mértékben kapcsolódnak be az aktív kereső tevékenységbe.

A technikai változat szerint a munkavállalási korú népesség gazdasági aktivitása a következő évtizedekben csak kevésbé változik, minthogy az arány itt kizárólag a munkaképes korcsoportokon belüli struktúra függvénye. Az a körülmény, hogy a 80-as évek végén és a 90-es évek elején nagylétszámú évfázatok érik el a 15 éves életkort, átmenetileg negatív irányú hatást gyakorol a munkavállalási korú népesség gazdasági aktivitására. Megnövekszik ugyanis a ténylegesen munkaképes, de nagyrészt nappali tagozaton tanuló, vagy első ízben munkába lépő 15-19 éves fiatalok száma. A későbbiekben a növekedés a 20-24 éves korcsoportra is kiterjed. E korcsoportokban a nappali tagozatos tanulók

(egyetemi, főiskolai hallgatók) szerepe már kevésbé jelentős ugyan, de ugrásszerűen megnövekszik a gyēs (gyed) igénybevétele miatt inaktívak hányada.

Az említettek alapján érthető, hogy a technikai változat szerint 1986-1996 között a munkavállalási korú népesség gazdasági aktivitása némileg visszaesik (78,4%-ról 77,7%-ra). A minimális variáns esetében - mely főleg a gyermek nevelése miatt otthon maradók nagyobb hányadát feltételezi - a csökkenés inkább érzékelhető: a munkavállalási korúak gazdasági aktivitása 1996-ig 77% alá süllyedne. A közepes változatnál jelentéktelen visszaesés adódik, és csupán a maximális változat irányoz elő erre a periódusra növekedést.

Az ezredforduló körüli időszakban a nagylétszámú évjáratokba tartozók fokozatosan eljutnak abba a korba, amikor a foglalkoztatás mértéke a legjelentősebb. Érthető tehát, hogy ekkor a gazdasági aktivitás mindegyik változat szerint növekszik. A technikai és a minimális variáns nagyjából az 1986. évi bázis színvonalra való visszaállást feltételezi, a közepes számítás közel 80%-os, a maximális pedig 83%-os gazdasági aktivitást irányoz elő a munkavállalási korú lakosság vonatkozásában. A vizsgált periódus utolsó másfél évtizedében végbemenő strukturális eltolódások a technikai és a minimális változat alapján ismét kisebb csökkenést eredményeznek, a közepes és a maximális változat - jelentéktelen ingadozás mellett - lényegében az ezredforduló után elért színvonal stabilizálódásával számol.

16. A munkaképes korú népesség gazdasági aktivitásának várható alakulása (%)

Év	Technikai	Minimális	Közepes	Maximális
	v á l t o z a t			
1986 (bázis)	78,44	78,44	78,44	78,44
1991	77,97	76,95	78,34	80,07
1996	77,66	76,77	78,20	80,99
2001	78,35	78,27	79,77	82,01
2006	78,33	78,52	79,75	83,50
2011	78,19	77,95	80,57	83,56
2016	78,08	77,53	80,01	83,16
2021	77,89	77,58	79,96	83,19

Az elmondottakból nyomon követhető, hogy az egyes változatok a gazdasági aktivitás szintjét, az aktív keresők életkor és nem szerinti összetételét tekintve meglehetősen tág intervallumban mutatnak be elvben reális fejlődési pályákat, bár az ismertetett variánsok csak a lehetséges fejlődésmenet egy-egy típusát jelzik.

A gyermekek otthoni nevelésének anyagi támogatásával, a nyugdíjrendszer módosításával kapcsolatos további intézkedések bevezetésének időpontja, a rendelkezések tartalma, hatékonysága már a viszonylag közeli jövőben is jelentős mértékben különböző eredményekre vezethet. A 90-es évekre vonatkozóan sem lett volna célszerű ezért a számításoknak szűk határt szabni. Fokozottan áll ez természetesen az ezredforduló utáni időszakra, főleg a második évtizedre, amikor egyrészt a technikai és a minimális változat, másrészt a maximális változat által határolt sáv már közel félmillió nagyságrendet (4,6-5,1 millió) jelent.

Mindezek után jogosan vetődhet fel az a kérdés, hogy a felvázolt lehetőségek közül melyiket indokolt a további vizsgálatok, a távlati intézkedések koncepciójának kidolgozása szempontjából előnyben részesíteni? A technikai változat - mint jeleztük - lényegében kiinduló hipotézist jelent. Az elkerülhetetlenül bekövetkező változások, módosuló feltételek következtében időben előrehaladva a tényleges folyamatok ettől szükségképpen mindinkább eltérnek. A számítások arra mutatnak, hogy az eltérések a gazdaságilag aktív népesség létszáma tekintetében általában - különösen a prognosztizált időszak második felében - pozitív irányúak lesznek. A korszpecifikus arányok változatlansága esetén ugyanis a gazdaságilag aktív népesség állományának csökkenése hosszabb távon már kritikus helyzetre vezetne. A minimális változat érvényre jutása - eltérő korszpecifikus és nemenkénti struktúra mellett - megközelítően hasonló problémákat vetne fel. A maximális variáns a rendelkezésre álló munkaerőforrásokból egyértelműen fedezhető, de egyes időszakokban csak gyorsabb gazdasági fejlődés esetén indokoltnak tűnő számszerű növekedéssel járna.

A maximális változat, illetve azt többé-kevésbé megközelítő gazdasági aktivitási szint, illetve korösszetétel megvalósulásának lehetősége sem vethető el azonban egyértelműen. A népgazdaság ágazati és foglalkozási struktúrája már az eddigiek során is a nem anyagi ágak és tevékenységek felé tolódott el. E tendencia a fejlett országokra vonatkozó ismeretek alapján és az újabb számítások szerint valószínűleg folytatódik, sőt hosszabb távon erősödhet. Ismeretes ugyanakkor, hogy a nem anyagi szférára nem lehet mechanikusan alkalmazni azokat a feltételezéseket, amelyek az anyagi termelésben a hatékonyság növelését illetően valóban meg-alapozottak lehetnek. Az egészségügyi és szociális ellátás, az oktatás, a kulturális szolgáltatások területén napjainkban - és előreláthatólag még hosszabb ideig - a fejlődés csak a foglalkoztatottak számának növe- lése mellett képzelhető el. E fejlődésnek viszont az anyagi feltételek a közeli jövőben minden valószínűség szerint szűk korlátokat szabnak. A lehetőségek távlatban is csak fokozatosan bővíülhetnek.

A különböző fejlődési pályák áttekintése nyilvánvalóvá teszi, hogy azok megvalósulásának módja, eshetősége ugyancsak eltérő lehet. Indokoltnak látszik ezért felvetni a kérdést, hogy mai ismereteink szerint e változatok közül melyik közelíti meg leginkább a reálisan várható irányzatot. Ennek a kérdésnek a vizsgálatánál támaszkodhatunk a bázis időpont (1986. január 1.) óta eltelt időszak tényleges folyamatainak az elemzésére, továbbá a következő periódusban előreláthatóan végbemenő természetes mobilitási folyamatok prognosztizálására.

Az aktív keresők állománya a legutóbbi időben tovább csökkent és 1988 elejére már csak 4 millió 845 ezer főt tett ki. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a jelen tanulmány értelmezése szerint a létszám ennél magasabb. A magyar vállalatok munkajogi állományi létszámában nem szereplő külföldön dolgozó személyek, a munkaközvetítő hálózaton regisztrált állás nélküli, munkát keresők számát, valamint a nem regisztrált munkanélküliekre vonatkozó mérsékelt becsléseket figyelembe véve a gazdaságilag aktív népesség meghaladja a 4 millió 870 ezret.

Az ifjúsági utánpótlás nagyobb létszámú évfázatokból adódó növekedése az 1980-as évek végén megindul ugyan, de 1990-ig még nem ölt tömeges méreteket. Számolni kell viszont - a fennálló rendelkezések által biztosított keretek között - a korengedményes nyugdíjazás ismert okokkal (vállalatok szanálása, átszervezése stb.) kapcsolatos nagyobb arányaival. A gyēs és gyed igénybevétele miatt átmenetileg kilépők száma valószínűleg szintén meghaladja majd a gyermekgondozási szabadság után ismét munkába lépők számát. Az ifjúsági utánpótlás bővülése - az említettek mérlegelése alapján - a következő két-három évben legfeljebb azt eredményezheti, hogy a csökkenési folyamat megáll, majd esetleg igen szerény mértékű, nehezen számszerűsíthető növekedés jelentkezik. A gazdaságilag aktív népesség állománya így módon csupán az 1980-as évek közepén észlelt szintet közelítheti meg, vagyis nagy valószínűséggel nem éri el a 4,9 milliót.

A vázolt folyamatok elemzéséből kiinduló kontroll a következő évtized elejére tehát a struktúra-számítások keretén belül maradó értéket eredményez ugyan, de a közepes változatnál, sőt a technikai változatnál is alacsonyabb szintre enged következtetni. Nem számolhatunk ugyanakkor e rövid időszakon belül olyan mélyreható átalakulással, mely a minimális variáns színvonalára való csökkenést idézné elő. (A minimális variáns jellemzője lehet esetleg a munkanélküliség nélküli gazdasági aktivitás mértékének.)

Az ifjúsági utánpótlás nagyarányú növekedése gyakorlatilag a 90-es évek első felére várható. A természetes mobilitás folyamata ebben a szakaszban feltehetően jelentős, mintegy százezres pozitív egyenleggel zárul. Az aktív keresők állománya ezáltal 1996-ra megközelítheti az 5 milliót, vagyis nagyjából megfelelne a közepes változat szerint számított értéknek. (A nyugdíjkorhatár felemelése e tendencia miatt a 90-es évek elején munkelő-gazdálkodási szempontból nem lenne indokolt. Amennyiben mégis bekövetkezne, a gazdaságilag aktív népesség száma erre az időpontra 5 millió fölé emelkedne, azaz meghaladná a közepes variáns határát. A maximális változat értelmében akár 5,2 millió létszám is elérhető lenne.)

A prognózis tárgyát képező időszak későbbi szakaszában viszont - mint jeleztük - valószínűleg elkerülhetetlen lesz a mai értelmezés alapján nyugdíjaskorúnak minősített férfiak és nők alsóbb korcsoportjainak bevonása az aktív kereső tevékenységbe. Lényegé-

ben biztosan számolni lehet ugyanis azzal, hogy a következő évtized második felében az ifjúsági utánpótlás visszaesik, és nagyjából 1998-tól kezdve az elmúlt években tapasztalt mértéket sem éri el. Az időskorúak bevonása révén nem következne be törés, hanem a 90-es évek végéig folytatódna az évtized első felére jellemző tendencia. A maximum végső fokon körülbelül az ezredforduló idejére esne, és az elsősorban reálisnak ítélni lehetőséges változatnak megfelelően közel 5,1 millió főt jelentene. (Az aktív keresők száma a minimális és a maximális számítás szerint is akkor érné el a csúcst.)

A természetes mobilitás folyamata a 2000 utáni időszakra már csak nagy bizonytalansági tényezők mellett jelezhető előre. A strukturális számítások mindegyik változata megegyezik azonban abban a tekintetben, hogy az ezredfordulót követően a visszaesés folyamata elkerülhetetlen. Ennek mértéke a kialakított feltételrendszerektől függően különböző lehet. Mai ismereteink szerint a legvalószínűbbnek az látszik, hogy e folyamat a közepes változat körüli sávban zajlik majd le, vagyis a vizsgált időszak vége felé a gazdaságilag aktív népesség állománya mintegy 4,8-4,9 millió között alakulhat.

5. Összefoglalás

A prognózis eredményei alapvetően abban foglalhatók össze, hogy a foglalkoztatáspolitikának a következő évtizedekben erősen eltérő irányú és jellegű problémákkal kell szembenéznie.

Az első, nagyjából egy évtizedet magában foglaló időszakban a fő kérdés a keresletet feltehetően meghaladó munkaerő-kínálat kezelése. E folyamat gyakorlatilag meg is kezdődött, hiszen a pályakezdő fiatalok elhelyezkedésénél már most fokozódó nehézségek tapasztalhatók. A "második demográfiai hullám" idején születettek tömeges belépése pedig - az említettek szerint - csak a későbbiekben várható. A feszültséget élezi, hogy a munkaerő-kínálat jelentős növekedése az ismert, kedvezőtlen gazdasági feltételek között megy végbe, amikor a struktúraváltás elodázhatatlan követelménye, az ezzel kapcsolatban szükségessé váló átcsoportosítások folytán a ténylegesen aktív kereső tevékenységet folytatók egyes rétegeinek a helyzete is labilissá válhat. A kínálat jelentős részének levezetése egyelőre látszólag megoldható, hiszen 1987 végén 47 ezer üres munkahelyet tartottak nyilván, 11 ezer állástalan jelentkezővel szemben. A betöltetlen álláshelyek száma a regisztrált munkanélküliekét még az 1988. év folyamán is lényegesen meghaladta. A kínálat és kereslet összetétele között fennálló területi, szakmai stb. differenciák miatt azonban az összesített országos adatok nem jelzik a helyenként ténylegesen észlelhető feszültségeket.

A második időszakban, mely viszonylag rövid átmenet után feltehetően mintegy másfél-két évtizedre terjed ki, az előbbivel ellentétes irányú feladatok megoldása kerül majd napirendre. A számítások technikai változata eleve felhívja a figyelmet arra, hogy a munkaerő-kínálat visszaesése a kellő felkészülés elmaradása esetén ekkor szintén súlyos, bár más jellegű gondokat okozhat. A technikai változat szerint ugyanis e periódus alatt az aktív keresők állománya több mint 300 ezer fővel, kerekén 4,6 millióra esne vissza. Ez a hosszabb távon érvényesülő folyamat egyes területeken fokozódó munkaerőhiányhoz vezethet. A közepes és a maximális változatok alapján azonban megállapítható, hogy a belső források időben végrehajtott aktivizálása útján a hiány fedezhető, illetve kialakulása megelőzhető. (A közepes változat a prognosztizált időszak utolsó évtizedére a gazdaságilag aktív népesség jelenlegit megközelítő szintjével, a maximális változat pedig 5,1 millió fővel, tehát az 1970-es évek közepére jellemző legmagasabb színvonallal számol.)

Meg kell jegyezni, hogy a magyar gazdaság végletes és belátható időn belül behozhatatlan elmaradásának megakadályozása távlatban feltétlenül a jelenleginél gyorsabb fejlődést tenne szükségessé. Ennek fő eszköze a hatékonyság javítása, a műszaki korszerűsítés, az innováció, de - az említettek értelmében - számos területen a létszám bővítése is nélkülözhetetlennek látszik. A fentiek értelmében úgy tűnik, hogy ez döntő részben a belső forrásokból megoldható, és csak kiegészítő jelleggel, a mostanival azonos, vagy azt kevéssel meghaladó mértékben kell hogy sor kerüljön külső források (külföldi munkaerő) alkalmazására.

A rendelkezésre álló munkaerő számának változása mellett az összetétel bizonyos eltolódásait szintén feltétlenül indokolt mérlegelni a foglalkoztatáspolitikai és munkaerő-gazdálkodás távlati koncepciójának kialakításánál.

Az egyik lényeges elem itt az aktív keresők nemenkénti összetételének alakulása. A nők aránya a teljes vizsgált-periódusban mindegyik változat szerint mérsékelten csökken, ami ellentétes az eddigi irányzattal. Ezt fel lehet használni különböző munkaterületeken a helyes arányok közelítésére. A férfi munkaerő krónikus hiánya miatt ugyanis - főleg az utolsó másfél-két évtizedben - a női munkavállalók részvétele különböző foglalkozási csoportokban döntővé, sőt szinte kizárólagossá vált. Az ún. "elnőiesedés" egyes oktatási, egészségügyi stb. munkakörökben a vázolt tendencia révén, a nemzedéki csere folyamatában adminisztratív intézkedések nélkül is fokozatosan korrigálható lenne.

További fontos kérdés a korstruktúra eltolódása, mely általában az idősebbek részarányának a növekedése irányába mutat. E folyamat szintén bizonyosra vehető; bármelyik feltételrendszer alkalmazzuk, mindenképpen alapirányzatként jelentkeznek. Különbségek csak az ütemét és mértékét illetően lehetségesek. A mérsékelt hipotézisre épülő kö-

zepes változatból kiindulva jól közelíthető a fő arányok eltolódásának mértéke. Jellemző például, hogy míg a bázis időpontban 100, 40 éven felüli aktív keresőre 154 fiatalabb korú jutott, a következő évtized elejére e mutató értéke 140-re, az ezredforduló körül 111-re csökken, majd 100 alá - a vizsgált időszak végéig 92-re - süllyed. A maitól gyökeresen eltérő korstruktúra alakul tehát ki a következő évtizedekben, melynek meghatározó sajátossága lesz az idősebb korcsoportba tartozó aktív keresők szerepének a növekedése. A műszaki-gazdasági fejlődés folyamata ezzel párhuzamosan szükségessé teszi az ágazati és foglalkozási struktúra lényeges átalakulását. A zömében egyre idősebbé váló aktív népességnek kell tehát majd alkalmazkodnia a valószínűleg több irányban módosuló környezethez és követelményekhez.

Az előbbiekből következik, hogy az aktív keresők nagy hányada esetében aligha kerülhető el az életpálya ismételt korrekciója, ami a korösszetétel miatt nem szorítkozhat kizárólag a fiatalabb generációkra. Mindezek alapján előreláthatólag erősen felértékelődik a jól megalapozott, konvertálható ismeretanyag értéke. Oktatási és képzési rendszerünk fejlesztésénél e szempont semmiképpen sem hanyagolható el. A prognosztizált időszak végéig csaknem teljes nemzedéki váltás zajlik le. Az utánpótlás mennyiségi komponensei mellett nem kevésbé lényegesek annak minőségi jellemzői, amelyek azonban már külön vizsgálat tárgyát alkotják.

TÁBLÁZATOK

TECHNIKAI VÁLTOZAT

ÖSSZNÉPESSÉG

Élet- kor	Az aktív keresők megoszlása életkoruk alapján az							
	1986	1991	1996	2001	2006	2011	2016	2021
	é v e k b e n							
0-13	-	-	-	-	-	-	-	-
14	3 767	4 646	3 614	3 231	3 269	3 572	3 677	3 369
15-19	302 364	340 783	344 178	269 845	258 479	273 473	295 638	288 477
20-24	484 111	542 831	611 809	618 005	484 539	464 338	491 504	531 529
25-29	638 785	537 231	602 565	679 483	686 699	538 775	516 563	547 024
30-34	819 851	678 948	570 798	640 618	723 052	731 228	574 298	550 958
35-39	723 021	826 223	684 109	575 538	646 675	730 771	739 672	581 701
40-44	624 738	684 922	782 939	648 887	546 856	615 454	696 666	706 059
45-49	545 438	576 620	632 594	724 712	601 841	508 579	573 869	651 296
50-54	450 622	431 542	456 664	502 736	578 053	481 485	408 526	462 692
55-59	228 109	210 359	200 570	216 497	241 171	279 498	234 646	201 891
60-64	47 338	45 005	41 742	40 344	43 186	48 196	56 121	47 257
65-69	17 157	24 951	23 750	22 259	21 792	23 364	26 245	30 787
70-X	9 320	8 392	9 003	9 400	9 527	9 501	9 864	10 790
Össze- sen	4 894 621	4 912 453	4 964 335	4 951 555	4 845 139	4 708 234	4 627 289	4 613 830
Ebből munka- váll. korúak	4 768 176	4 785 008	4 842 235	4 830 300	4 716 705	4 565 167	4 483 530	4 481 708

TECHNIKAI VÁLTOZAT

FÉRFIAK

Életkor	Az aktív keresők megoszlása életkoruk alapján az							
	1986	1991	1996	2001	2006	2011	2016	2021
	é v e k b e n							
0-13	-	-	-	-	-	-	-	-
14	1 717	2 122	1 629	1 463	1 481	1 619	1 666	1 527
15-19	170 311	191 573	193 164	150 735	144 438	152 852	165 238	161 265
20-24	291 064	326 266	367 093	370 282	289 117	277 209	293 548	317 493
25-29	368 378	312 014	349 875	393 892	397 541	310 634	298 050	315 835
30-34	439 555	364 830	309 149	346 941	390 973	394 927	308 879	296 664
35-39	369 668	422 753	350 870	297 731	334 646	377 739	382 014	299 256
40-44	312 850	345 767	395 628	328 709	279 651	315 092	356 532	361 257
45-49	262 954	285 455	315 835	362 387	301 924	257 941	291 752	331 404
50-54	220 826	208 853	227 072	252 293	290 903	243 412	209 132	237 817
55-59	175 479	161 262	152 965	167 245	187 242	217 492	183 117	158 603
60-64	22 623	21 604	19 902	19 050	21 053	23 852	28 018	23 824
65-69	6 071	8 783	8 422	7 839	7 622	8 549	9 840	11 735
70-X	3 923	3 408	3 651	3 817	3 852	3 840	4 102	4 656
Össze- sen	2 645 429	2 654 695	2 695 295	2 702 384	2 650 443	2 585 158	2 531 888	2 521 336
Ebből munka- váll. keresők	2 612 812	2 620 900	2 663 320	2 671 678	2 617 916	2 548 917	2 489 928	2 481 121

TECHNIKAI VÁLTOZAT

NŐK

Élet- kor	Az aktív keresők megoszlása életkoruk alapján az							
	1986	1991	1996	2001	2006	2011	2016	2021
	é v e k b e n							
0-13	-	-	-	-	-	-	-	-
14	2 050	2 524	1 985	1 768	1 788	1 953	2 011	1 842
15-19	132 053	149 210	151 014	119 110	114 041	120 621	130 400	127 212
20-24	193 047	216 565	244 716	247 723	195 422	187 129	197 956	214 036
25-29	270 407	225 217	252 670	285 591	289 158	228 141	218 513	231 189
30-34	380 296	314 118	261 649	293 677	332 079	336 301	265 419	254 294
35-39	353 353	403 470	353 239	277 807	312 029	353 032	357 658	282 445
40-44	311 880	339 155	387 311	320 178	267 205	300 362	340 134	344 802
45-49	282 484	291 165	316 759	362 325	299 917	250 638	282 117	319 892
50-54	229 794	222 684	229 572	250 443	287 150	238 073	199 394	224 875
55-59	52 630	49 097	47 605	49 252	53 929	62 006	51 529	43 288
60-64	24 715	23 401	21 840	21 294	22 133	24 344	28 103	23 433
65-69	11 086	16 168	15 328	14 420	14 170	14 815	16 405	19 052
70-X	5 397	4 984	5 352	5 583	5 675	5 661	5 762	6 134
Össze- sen	2 249 192	2 257 758	2 269 040	2 249 171	2 194 696	2 123 076	2 095 401	2 092 494
Ebből munka- váll. korúak	2 155 364	2 164 108	2 178 915	2 158 622	2 098 789	2 016 250	1 993 602	2 000 587

MINIMUM VÁLTOZAT

ÖSSZNÉPESSÉG

Életkor	Az aktív keresők megoszlása életkoruk alapján az							
	1986	1991	1996	2001	2006	2011	2016	2021
	években							
0-14	3 767	-	-	-	-	-	-	-
15-19	302 364	296 390	255 471	187 079	150 362	140 260	138 251	121 835
20-24	484 111	516 150	574 732	577 172	445 127	420 827	436 960	465 146
25-29	638 785	519 296	582 115	655 960	661 331	517 215	489 817	510 737
30-34	819 851	670 110	564 133	633 546	715 887	698 492	551 196	528 521
35-39	723 021	820 039	681 978	576 305	650 346	737 663	749 047	590 932
40-44	624 738	688 366	795 633	662 304	561 836	637 800	728 227	744 786
45-49	545 438	584 034	647 436	749 426	629 770	539 018	615 619	707 093
50-54	450 622	452 439	506 864	580 293	678 322	574 896	497 017	570 466
55-59	228 109	218 312	223 606	256 028	295 442	357 095	307 817	277 422
60-64	47 338	41 102	50 585	54 928	63 941	80 044	100 638	85 735
65-69	17 157	23 792	21 529	19 908	19 037	20 230	22 774	26 743
70-X	9 320	7 529	8 145	7 887	8 335	8 033	8 421	9 076
Összesen	4 894 621	4 837 559	4 912 227	4 960 836	4 879 736	4 731 573	4 645 784	4 638 492
Ebből munkavállalók	4 768 176	4 717 977	4 783 737	4 822 380	4 724 560	4 547 391	4 448 523	4 460 264

MINIMUM VÁLTOZAT

FÉRFIAK

Életkor	Az aktív keresők megoszlása életkoruk alapján az							
	1986	1991	1996	2001	2006	2011	2016	2021
években								
0-14	1 717	-	-	-	-	-	-	-
15-19	170 311	164 502	141 513	101 910	84 465	80 745	80 104	70 816
20-24	291 064	321 484	356 333	356 089	275 427	262 833	272 367	289 931
25-29	368 378	311 689	349 894	393 482	397 956	311 607	296 184	312 212
30-34	439 555	365 589	311 401	350 913	397 076	376 023	297 629	286 478
35-39	369 668	424 550	354 598	302 161	341 403	386 570	392 569	308 797
40-44	312 850	348 059	400 873	334 520	287 376	325 885	373 472	383 212
45-49	262 954	289 754	323 520	372 884	314 519	271 690	311 697	359 053
50-54	220 826	224 858	254 740	291 293	340 647	289 697	253 476	290 196
55-59	175 479	171 153	175 375	200 295	231 579	281 220	242 389	220 748
60-64	22 623	19 001	31 171	37 183	46 419	61 786	80 342	69 462
65-69	6 071	8 557	8 854	9 648	9 772	11 398	13 625	16 851
70-X	3 923	3 099	3 983	4 165	4 552	4 888	5 220	6 350
Összesen	2 645 429	2 652 295	2 712 255	2 754 543	2 731 191	2 664 342	2 619 074	2 614 106
Ebből munkavállalók	2 612 812	2 621 638	2 668 247	2 703 547	2 670 448	2 586 270	2 519 887	2 521 443

MINIMUM VÁLTOZAT

NŐK

Életkor	Az aktív keresők megoszlása életkoruk alapján az							
	1986	1991	1996	2001	2006	2011	2016	2021
	é v e k b e n							
0-14	2 050	-	-	-	-	-	-	-
15-19	132 053	131 888	113 958	85 169	65 897	59 515	58 147	51 019
20-24	193 047	194 666	158 399	221 083	169 700	157 994	164 593	175 215
25-29	270 407	207 607	232 221	262 478	263 375	205 608	193 633	198 525
30-34	380 296	304 521	252 732	282 633	318 811	322 469	253 567	242 043
35-39	353 353	395 489	327 380	274 144	308 943	351 093	356 478	282 135
40-44	311 880	340 307	394 760	327 784	274 460	311 915	354 755	361 574
45-49	282 484	294 280	323 916	376 542	315 251	267 328	303 922	348 040
50-54	229 794	227 581	252 124	289 000	337 675	285 199	243 541	280 270
55-59	52 630	47 159	48 231	55 733	63 863	75 875	65 428	56 674
60-64	24 715	22 101	19 414	17 745	17 522	18 258	20 296	16 273
65-69	11 086	15 235	12 675	10 260	9 265	8 832	9 149	9 892
70-X	5 397	4 430	4 162	3 722	3 783	3 145	3 201	2 726
Össze- sen	2 249 192	2 185 264	2 199 972	2 206 293	2 148 545	2 067 231	2 026 710	2 024 386
Ebből munka- váll. korúak	2 155 364	2 096 339	2 115 490	2 118 833	2 054 112	1 961 121	1 928 636	1 938 821

KÖZEPES VÁLTOZAT

ÖSSZNÉPESSÉG

Élet- kor	Az aktív keresők megoszlása életkoruk alapján az							
	1986	1991	1996	2001	2006	2011	2016	2021
	években							
0-14	3 767	-	-	-	-	-	-	-
15-19	302 364	318 690	295 496	217 833	185 948	184 488	185 911	170 020
20-24	484 111	528 499	512 443	563 437	444 544	435 860	455 479	485 189
25-29	638 785	538 466	526 908	668 257	639 938	522 893	496 501	520 678
30-34	819 851	678 776	635 518	640 873	722 553	731 132	574 810	551 186
35-39	723 021	828 056	839 183	584 037	656 595	744 727	755 793	595 928
40-44	624 738	699 189	733 378	673 549	571 286	647 066	737 160	750 674
45-49	545 438	570 459	599 169	765 612	643 226	549 758	625 707	714 718
50-54	450 622	465 622	497 650	597 310	697 435	593 935	509 550	581 319
55-59	228 109	226 260	238 872	264 592	308 280	376 557	325 107	294 713
60-64	47 338	45 785	63 903	74 354	93 855	116 777	144 501	125 236
65-69	17 157	26 108	26 852	25 274	25 310	27 967	32 553	39 945
70-X	9 320	9 256	9 986	12 029	12 538	13 203	15 140	17 327
Össze- sen	4 894 621	4 935 166	4 979 358	5 087 157	5 001 508	4 944 363	4 858 212	4 846 933
Ebből munka- váll. korúak	4 768 176	4 803 305	4 821 891	4 914 907	4 798 846	4 700 342	4 591 098	4 597 214

KÖZEPES VÁLTOZAT

FÉRFIAK

Élet- kor	Az aktív keresők megoszlása életkoruk alapján az							
	1986	1991	1996	2001	2006	2011	2016	2021
	években							
0-14	1 717	-	-	-	-	-	-	-
15-19	170 311	177 747	167 975	123 865	108 015	110 651	108 841	98 862
20-24	291 064	324 786	308 433	334 799	268 256	270 958	282 626	301 385
25-29	368 378	324 989	314 074	396 769	371 010	312 903	298 671	315 176
30-34	439 555	369 088	346 603	352 718	397 889	402 735	315 629	303 765
35-39	369 668	427 245	435 250	305 008	343 537	388 978	394 599	310 069
40-44	312 850	355 046	368 996	340 332	291 084	329 715	377 018	384 809
45-49	262 954	273 063	296 485	380 023	319 416	275 576	314 740	360 973
50-54	220 826	230 857	242 678	295 089	345 024	293 027	255 192	292 147
55-59	175 479	175 548	182 146	203 999	237 321	290 483	250 187	227 502
60-64	22 623	21 083	38 002	49 806	67 726	87 362	109 373	95 294
65-69	6 071	9 008	10 247	10 854	11 140	13 152	16 148	20 160
70-X	3 923	3 726	3 780	5 206	5 602	6 284	7 457	8 466
Össze- sen	2 645 429	2 692 186	2 714 669	2 798 468	2 766 020	2 781 824	2 730 481	2 718 608
Ebből munka- váll. korúak	2 612 812	2 658 377	2 662 640	2 732 602	2 681 552	2 675 026	2 597 503	2 594 688

KÖZEPES VÁLTOZAT

NŐK

Élet- kor	Az aktív keresők megoszlása életkoruk alapján az							
	1986	1991	1996	2001	2006	2011	2016	2021
	években							
0-14	2 050	-	-	-	-	-	-	-
15-19	132 053	140 943	127 521	93 968	77 933	73 837	77 070	71 158
20-24	193 047	203 713	204 010	228 638	176 288	164 902	172 853	183 804
25-29	270 407	213 477	212 834	271 488	268 928	209 990	197 830	205 502
30-34	380 296	309 688	288 915	288 155	324 664	328 397	259 181	247 421
35-39	353 353	400 811	403 933	279 029	313 058	355 749	361 194	285 859
40-44	311 880	344 143	364 382	333 217	280 202	317 351	360 142	365 865
45-49	282 484	297 396	302 684	385 589	323 810	274 182	310 967	353 745
50-54	229 794	234 765	254 972	302 221	352 411	300 908	254 358	289 172
55-59	52 630	50 712	56 726	60 593	70 959	86 074	74 920	67 211
60-64	24 715	24 702	25 901	24 548	26 129	29 415	35 128	29 942
65-69	11 086	17 100	16 605	14 420	14 170	14 815	16 405	19 785
70-X	5 397	5 530	6 206	6 823	6 936	6 919	7 683	8 861
Össze- sen	2 249 192	2 242 980	2 264 689	2 288 689	2 235 488	2 162 539	2 127 731	2 128 325
Ebből munka- váll. korúak	2 155 364	2 144 928	2 159 251	2 182 305	2 117 294	2 025 316	1 993 595	2 002 526

MAXIMÁLIS VÁLTOZAT

ÖSSZNÉPESSÉG

Életkor	Az aktív keresők megoszlása életkoruk alapján az							
	1986	1991	1996	2001	2006	2011	2016	2021
	években							
0-14	3 767	-	-	-	-	-	-	-
15-19	302 364	342 289	333 085	260 223	239 169	242 682	253 446	238 270
20-24	484 111	539 108	610 470	618 740	482 866	459 726	482 765	518 259
25-29	638 785	538 646	603 494	680 592	681 034	532 982	507 402	533 203
30-34	819 851	683 133	575 609	648 890	733 174	742 260	583 572	560 469
35-39	723 021	837 874	698 197	592 402	666 335	754 561	764 937	602 492
40-44	624 738	705 977	825 395	692 044	585 642	661 504	751 131	764 408
45-49	545 438	599 682	676 462	792 460	663 748	564 974	639 161	728 437
50-54	450 622	484 357	543 062	619 313	726 562	617 480	528 212	603 039
55-59	228 109	232 239	240 146	275 191	323 633	394 127	345 518	309 712
60-64	47 338	50 142	69 290	93 254	115 146	145 228	182 573	165 273
65-69	17 157	28 113	30 468	30 917	31 661	35 550	41 639	50 845
70-X	9 320	10 673	13 898	15 825	17 373	18 653	20 473	24 379
Összesen	4 894 621	5 052 233	5 219 576	5 319 851	5 266 343	5 169 727	5 100 829	5 098 786
Ebből munkavállalók	4 768 176	4 909 362	5 046 101	5 114 077	5 024 463	4 874 432	4 771 732	4 783 104

MAXIMÁLIS VÁLTOZAT

FÉRFIAK

Élet- kor	Az aktív keresők megoszlása életkoruk alapján az							
	1986	1991	1996	2001	2006	2011	2016	2021
	években							
0-14	1 717	-	-	-	-	-	-	-
15-19	170 311	190 323	194 423	153 684	143 182	147 203	151 947	140 931
20-24	291 064	328 104	371 646	377 379	294 659	282 209	297 519	320 714
25-29	368 378	315 592	354 637	400 876	404 173	315 169	301 779	319 457
30-34	439 555	369 385	313 653	354 523	399 924	404 378	316 593	304 382
35-39	369 668	432 187	360 564	308 489	347 448	392 993	397 847	311 977
40-44	312 850	356 847	415 300	348 686	297 882	336 678	382 139	388 401
45-49	262 954	295 708	335 597	391 361	327 813	281 255	319 136	363 661
50-54	220 826	234 572	264 681	301 302	350 993	297 023	257 481	295 401
55-59	175 479	178 296	180 327	209 413	245 933	298 263	261 106	234 527
60-64	22 623	23 165	39 563	62 200	80 409	104 317	133 003	121 988
65-69	6 071	9 458	11 014	12 060	12 313	14 467	17 662	22 267
70-X	3 923	4 028	4 979	5 900	6 653	7 332	8 949	11 429
Össze- sen	2 645 429	2 737 665	2 846 384	2 925 873	2 911 382	2 881 287	2 845 161	2 835 135
Ebből munka- váll. korúak	2 612 812	2 701 014	2 790 828	2 845 713	2 812 007	2 755 171	2 685 547	2 679 451

MAXIMÁLIS VÁLTOZAT

NŐK

Élet- kor	Az aktív keresők megoszlása életkoruk alapján az							
	1986	1991	1996	2001	2006	2011	2016	2021
	években							
0-14	2 050	-	-	-	-	-	-	-
15-19	132 053	151 966	138 662	106 539	95 987	95 479	101 499	97 339
20-24	193 047	211 004	238 824	241 361	188 207	177 517	185 246	197 545
25-29	270 407	223 054	248 857	279 716	276 861	217 813	205 623	213 746
30-34	380 296	313 748	261 956	294 367	333 250	337 882	266 979	256 087
35-39	353 353	405 687	337 633	283 913	318 887	361 568	367 090	290 515
40-44	311 880	349 130	410 095	343 358	287 760	324 826	368 992	376 007
45-49	282 484	303 974	340 865	401 099	335 935	283 719	320 025	364 776
50-54	229 794	249 785	278 381	318 011	375 569	320 457	270 731	307 638
55-59	52 630	53 943	59 819	65 778	77 700	95 864	84 412	75 185
60-64	24 715	26 977	29 727	31 054	34 737	40 911	49 570	43 285
65-69	11 086	18 655	19 454	18 857	19 348	21 083	23 977	28 578
70-X	5 397	6 645	8 919	9 925	10 720	11 321	11 524	12 950
Össze- sen	2 249 192	2 314 568	2 373 192	2 393 978	2 354 961	2 288 440	2 255 668	2 263 651
Ebből munka- váll. korúak	2 155 364	2 208 348	2 255 273	2 268 364	2 212 456	2 119 261	2 086 185	2 103 653

A NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET KUTATÁSI JELENTÉSEI

1982.

1. Népesedés és népesedéspolitika tárcaszintű középtávú kiemelt kutatási főirány (1982-1985)

A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet távlati tevékenységének irányelvei (1982-1990).

2. Érték-orientációk a népesedési magatartásban.
3. Sorköteles fiatalok testi fejlettsége, biológiai, egészségi állapota (Előzetes tájékoztató).
4. A népességelőreszámítások néhány módszertani kérdése (Előterjesztés az MTA Demográfiai Bizottságának).
5. A demográfiai átmenet elemzésének néhány gyakorlati nehézségeiről.
6. A területi népességprognózisok előkészítése.
7. A demográfiai tudomány helyzete Magyarországon.

1983.

8. Vélemények és előítéletek az öregségről.
9. Az utolsó nagy kolerajárvány demográfiai képe Európában és az Egyesült Államokban (1872-1873).
10. A népesedéspolitika tartalma, jellege, céljai, eszközei, hatékonysága. Nyugat-európai tapasztalatok.
11. Társadalompolitika, gazdaságpolitika, szociálpolitika, valamint a népesedéspolitika kapcsolatai a szocialista országokban.
12. Születési súly és születési hossz standard az 1973-78 évben élveszületett újszülöttek adatai alapján (angol és orosz nyelven).
13. Fiatalkori terhések társadalmi, demográfiai vizsgálata.
14. A népesedéspolitika eszközei, különös tekintettel a gazdasági jellegű eszközök alkalmazásának gyakorlatára és az ezekkel összefüggő nézetekre a szocialista országokban.

1984.

15. Területi népességelőreszámítás 1981-2001.
16. Családok és háztartások néhány jellemzőjének alakulása, 1981-2001 (Előzetes változat).
17. Társadalmi-demográfiai prognózisok. A Népességtudományi Kutató Intézet tudományos szemináriuma Budapest, 1983. május 17-18.
18. A családtervezési programokon kívüli népesedéspolitikai intézkedések hatása a termékenységre (angol nyelven).
19. Települési tényezők és az öngyilkosság. Az öngyilkosság egyes demográfiai összefüggései egy összetételhatást vizsgáló elemzés eredményei.
20. A 18 éven aluli nők házasságkötésének néhány demográfiai jellemzője Magyarországon.
21. A népesedéssel összefüggő tudományos kutatások főbb eredményei, a jövőbeni kutatás fő irányai.
22. Budapest és Pest megye népességfejlődése, az ezredfordulóig várható tendenciák.

1985.

23. Veszélyeztetett gyermekek szocializációjának vizsgálata a család-típusok kialakításával.
24. Népesedéspolitikai tartalmak a sajtóban.
25. A népesség területi elhelyezkedése és mozgása. Pécs, 1984. április 25-26.
26. "Szigorúan titkos"
27. A népesség gazdasági aktivitásának demográfiai tényezői.

1986.

28. A termékenység és az iskolai végzettség néhány összefüggése Magyarországon az elmúlt negyedszázadban.
29. Népesedési folyamatokat befolyásoló kulturális-tudati tényezők. A Népességtudományi Kutató Intézet tudományos szemináriuma Budapest, 1985. november 12-13.
30. Népesedés és foglalkoztatás.

1987.

31. A népesedéspolitikai tudományos kutatás és társadalmi cselekvés. A Népeségtudományi Kutató Intézet nemzetközi szemináriuma Budapest, 1986. október 14-15.
32. Serdülőkori terhességek társadalmi-demográfiai vonatkozása.
33. Az erősen fogyó népességű települések demográfiai jellemzői.

1988.

34. Az 1986-2021 közötti időszakra szóló népességprognózisok. A Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos szemináriuma Budapest, 1987. január 28.
35. A családok és háztartások előreszámítása, 1986-2021.